

მიხეილ მაქარაშვილის წერილები და მოგონებები

გიორგი სოსიაშვილი

გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი

giorgisosiashvili@gmail.com

დამოუკიდებელი საქართველოს პირველი რესპუბლიკის ფინანსთა და ვაჭრობა-მრეწველობის მინისტრის, გიორგი ჟურულის დის ნინო დურმიშხანის ასულ ჟურულსა და მის მეუღლეს გენერალ-ლეიტენანტს ილია მაქარაშვილს¹ ნიკოლოზის (ნიკუშა) გარდა კიდევ ორი ვაჟი ჰყავდათ. გიორგი ადრეულ ასაკში გარდაიცვალა. მათი უმცროსი ვაჟი – მიხეილი 1903 წელს დაიბადა. ფრანგულად დაწერილს მოგონებაში, რომლის ნაწილი პ. ნაცვლიშვილმა გამოაქვეყნა, მიხეილი წერს:

დავბადე 1903 წლის 7 ოქტომბერს ძველი სტილით (ახალი სტილით 20 ოქტომბერს) ჯილალოღლიში – პატარა ქალაქში საქართველოსა და სომხეთის საზღვარზე. აქ იმყოფებოდნენ იმ დროს ჩემი მშობლები – მამა ქალაქის გარნიზონში მსახურობდა. მე მომნათლეს არბოში და იქვე ვცხოვრობდი ჩემს ბებიასა და ბაბუასთან ერთად (ნაცვლიშვილი 1992: 6. იხ. დანართი 2).

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში ჩარიცხული მიხეილი, სხვა ქართველ ახალგაზრდებთან ერთად სწავლის გასაგრძელებლად 1922 წელს, ევროპაში წავიდა. მიხეილ მაქარაშვილი იგონებს:

მე დავტოვე ჩემი სამშობლო 1922 წელს, როგორც კი შემისრულდა 19 წელი, რათა ჩემი საინჟინრო განათლება უცხოეთში განმემტკიცებინა. რაკი გადაწყვეტილი მქონდა დაბრუნება, თან არ წამომიღია არც ერთი საარქივო დოკუმენტი, რომელიც ეხებოდა ჩვენს ოჯახს. სიმართლე რომ ვთქვა, მე მაშინ ამაზე არც მიფიქრია. თუ ღმერთის წყალობით, ოდესმე მოგეცემათ საქართველოში წასვლის შესაძლებლობა (მოგონების ავტორი შვილებს მიმართავს – გ.ს.) და თუ წახვალთ, ვეჭვობ, მათი დაბრუნება შეძლოთ, მით უმეტეს, რომ ჩემი ერთადერთი და – ირა ადარ არის ახალგაზრდა და თანაც ქალაღდები შეიძლება, უბრალოდ, დაიკარგა (ნაცვლიშვილი 1992: 6; დანართი #2).

როგორც 1922 წლის 30 სექტემბრით დათარიღებულ წერილში აღნიშნავს, მიხეილ მაქარაშვილი ევროპაში ბათუმიდან გაემგზავრა. ბათუმში მისთვის სტუდენტობის დამდასტურებელი ცნობა ჩამოურთმევიათ, რაზეც ის ძალიან წუხდა (ფონდი 1ა). მიხეილი ბათუმიდან სტამბოლში (კონსტანტინოპოლში) ჩავიდა. აქედან კი ჰააგაში გაემგზავრა, სადაც იქ მყოფ ქართველებთან ვინმე ცქიტიშვილთან და დეკანოზოვებთან დაბინავდა (ფონდი 1ა). 1922 წლის 11 დეკემბრით დათარიღებულ წერილში, გერმანიაში მყოფი მიხეილ მაქარაშვილი ოჯახს ატყობინებდა, რომ სააღდგომოდ ბერლინში ბიძასთან – გიორგი ჟურულთან აპირებდა სტუმრობას. გარკვეული პერიოდი ის გერმანიის ქალაქ კარლსრუეში გაჩერებულა. როგორც ერთ-ერთ წერილში აღნიშნავს, მიხეილს ორ ქართველთან – მ. ყაუხჩიშვილთან და ჯაშს² ერთად სუფრაზე მიუწვევიათ ვინმე არჩილი³ და ელიავა, მაგრამ ისინი წვეულებაზე არ მისულან.

მიხეილ მაქარაშვილს ძალზე ახლო ურთიერთობა ჰქონდა საფრანგეთში მოღვაწე ქართველ იურისტთან მიხეილ მუსხელიშვილთან (მიშელ მუსხელი), რომელიც შემდგომში სტრასბურგის უნივერსიტეტის პროფესორი გახდა. სწორედ მას ეკუთვნოდა ევროგაერთიანების შექმნის იდეა (პორტალი 2020); (ბრაინ სიმფსონი 2001: 609); (ჰილტონი: 1979: 52-79); (ქართველები უცხოეთში თ.გ. ა); (შარაძე 1991: 477-482); (ჯაფარიძე 2019). ოჯახის სახელზე გამოგზავნილ, 1926 წლის 3 სექტემბრით დათარიღებულ წერილიდან ირკვევა, რომ მიხეილ მაქარაშვილმა მიხეილ მუსხელიშვილთან ერთად იმოგზაურა მონტე-კარლოსა და ნიცაში (ფონდი 1ა). მიხეილ მაქარაშვილის და მიხეილ მუსხელიშვილის ახლო ურთიერთობას ადასტურებს 1927 წლის 10 ივლისით დათარიღებული კიდევ ერთი წერილი. როგორც მიხეილ მაქარაშვილი აღნიშნავს, წერილის დაწერისას სტრასბურგის უნივერსიტეტის მომავალი ქართველი პროფესორი მასთან იმყოფებოდა და საქართველოში მყოფ მაქარაშვილების ოჯახს მოკითხვას უთვლიდა (ფონდი 1ა). მიხეილ მაქარაშვილი და მიხეილ მუსხელიშვილი ხშირად ხვდებოდნენ, თუმცა მუსხელიშვილის სამსახურებრივი მდგომარეობიდან

გამომდინარე გარკვეული პერიოდი მეგობრები ერთმანეთს დაშორდნენ. მიხეილ მაქარაშვილის მიერ საფრანგეთიდან გამოგზავნილ, 1938 წლით დათარიღებულ წერილში აღნიშნულია, რომ მიშა მუსხელიშვილი ეგვიპტიდან ახალი ჩამოსული იყო და იგი ისევ ქაიროში აპირებდა დაბრუნებას (ფონდი 1ა).

მიხეილ მაქარაშვილი თავისი მეგობრის წარმატებებს საქართველოში მცხოვრებ ოჯახის წევრებს და ახლობლებს ხშირად ატყობინებდა. 1946 წლით დათარიღებულ ერთ წერილში იგი აღნიშნავდა, რომ მიხეილ მუსხელიშვილი უკვე პროფესორი იყო (ფონდი 1ა). მიხეილ მაქარაშვილს ემიგრაციაში წასვლამდე ქართული საზოგადოების თვალსაჩინო წარმომადგენლებთან მჭიდრო ურთიერთობა ჰქონდა. მათ შორის გამოჩენილ ქართველ მხატვართან ელენე ახვლედიანთან, რომელსაც მიხეილის პორტრეტიც დაუხატავს (ფონდი 1ა).

მიხეილ მაქარაშვილი ჯერ გერმანიაში სწავლობდა (ჰაიდელბერგის უნივერსიტეტში), ხოლო შემდეგ სწავლა გრენობლის (საფრანგეთი) უნივერსიტეტში გააგრძელა (1927-1928 წ.წ.). სხვადასხვა დროს ცხოვრობდა ფონტებლოსა და გრენობლში, ბოლოს კი პარიზში დამკვიდრდა. 1930 წლის 5 მაისს, საქართველოში გამოგზავნილ წერილში მიხეილ მაქარაშვილი იტყობინებოდა, რომ “Peugeot”-ს ქარხანაში მოეწყო სამუშაოდ და მისი ანაზღაურება 1500 ფრანკი იყო (ფონდი 1ა). 1931 წლის 1 სექტემბერს მიხეილ მაქარაშვილი ავტოკატასტროფაში მოჰყვა და დაზიანებები მიიღო (ფონდი 1ა). 1937 წელს მიხეილმა პარიზში მყოფი ბიძის – გიორგი ჟურულის ოჯახი მოინახულა. იმ დროისთვის გიორგი ჟურულის ერთ-ერთი ვაჟი კონსტანტინე (კოტიკო) უკვე მუშაობდა, ხოლო მეორე – დურმიშხანი (დუმა) ახალი გამოჩანმრთელებული იყო (იგი ხშირად ავადმყოფობდა) (ფონდი 1ა). როგორც მიხეილ მაქარაშვილი წერს – კოტე ჟურული მის მცირეწლოვან ვაჟს – გოგის მშობლიურ სოფელზე – არბოზე ბევრს ესაუბრებოდა და ბავშვს სამშობლო ძალიან შეაყვარა (ფონდი 1ა). ემიგრაციაში მყოფ მიხეილ მაქარაშვილს ძალზე ენატრებოდა თავისი სამშობლო, განსაკუთრებით კი სოფელი არბო (ოჯახის წევრებს იგი არბოს ფოტოსურათების გაგზავნას სთხოვდა). იგი იხსენებდა გერისთობის დღესასწაულს მშობლიურ სოფელში. ერთ-ერთ წერილში წერდა, რომ სამშობლოში დაბრუნებას აპირებდა, თუმცა, ბევრი ხელისშემშლელი მიზეზი არსებობდა. მიხეილ მაქარაშვილი ბრიუსელში დასწრებია საბჭოთა გამოფენას, სადაც ქართული კერძები და ღვინო დაუგემოვნებია. მიხეილ მაქარაშვილს საქართველოდან ამანათებს ხშირად უგზავნიდნენ, რაზეც კმაყოფილებით წერდა. ევროპაში ჩასულ მიხეილ მაქარაშვილს თავდაპირველად ძალზე უჭირდა. როგორც ერთი წერილიდან ირკვევა, იგი საიმედო კაცის ხელით საქართველოში ზამთრის ქურქის გამოგზავნას და გაყიდვასაც კი აპირებდა, რომ ამით მცირეოდენი შემოსავალი მიეღო (ფონდი 1ა). დის – ირინა მაქარაშვილისადმი გამოგზავნილ ერთ წერილში იგი გულისტკივილით აღნიშნავდა, რომ დედისთვის ყურსასმენი მილის ყიდვა უნდოდა, თუმცა, უსახსრობის გამო ვერ მოახერხა (ფონდი 1ა). 1948 წელს, მიხეილმა მძიმედ განიცადა დედის გარდაცვალება. წლისთავზე, მისი თხოვნით, ეკლესიაში (იგი ტაძარს არ იხსენიებს, თუმცა შესაძლოა, პარიზის წმინდა ნინოს სახელობის სალოცავზე იყოს საუბარი) ნინო ჟურულის სულის მოსახსენიებელი წირვა ჩატარებიათ (ფონდი 1ა).

დედის – ნინო ჟურულის გარდაცვალებიდან 3 წლის შემდეგ მიხეილ მაქარაშვილის ბიძა – დამოუკიდებელი საქართველოს ფინანსთა და ვაჭრობა-მრეწველობის მინისტრი გიორგი ჟურულიც აღესრულა. მოხუცებულ დედის ძმას მიხეილი კვირაში ერთხელ სტუმრობდა. იგი საყვედურობდა ბიძაშვილს – კოტეს (გიორგი ჟურულის ვაჟს), რომელიც მშობლებისთვის ნაკლებად იცლიდა. საფრანგეთში მყოფი ძმის და მისი ოჯახის მონახულებას კარგა ხანი გეგმავდა მისი და ირინა. თუმცა, საბჭოთა ხელისუფლების პირობებში ეს არც თუ ისე ადვილი საქმე იყო. საბოლოოდ, 1966 წელს ირინას მეუღლის, ცნობილი მეცნიერის – ანატოლი კიზირიას დიდი ძალისხმევით, კომუნისტური მთავრობისაგან ირინამ ევროპაში წასვლის ნებართვა მიიღო და ჩეხოსლოვაკიაში, კერძოდ, ქალაქ პრაღაში დიდი ხნის უნახავ ძმას შეხვდა.

მიხეილ მაქარაშვილი ემიგრაციაში დაოჯახდა. მან გრენობლის ღვთისმშობლის სახელობის ტაძარში პოლონელ ქალბატონზე ელიზაბეტ გლასზე ჯვარი დაიწერა, რომელთანაც ორი შვილი გიორგი და ინესი შეეძინა. მიხეილის და ელიზაბეტ გლასის ორივე შვილი ფონტებლოში დაიბადა. გიორგი (გოგი) (დაბ. 1932 წ.) გარეგნულად მიხეილის უდროოდ დაღუპულ ძმას ნიკუშას ჰგავდა, ხოლო

ინესს (დაბ. 1935 წ.) მამა ენაწყლიანობით ირინა მაქარაშვილს ამსგავსებდა. მიხეილის ვაჟმა სამხედრო სავალდებულო სამსახური საფრანგეთის არმიაში მოიხადა. აქვე მიიღო უმაღლესი განათლება და პროფესიულ საქმიანობას შეუდგა. მცირე ხანში საბანკო სფეროში მყოფი გიორგი (გოგი) მაქარაშვილი სამსახურიდან სამხრეთ ამერიკის კონტინენტზე იქნა მივლინებული. პერუს დედაქალაქში – ლიმაში გაიცნო მან თავისი მომავალი მეუღლე კარმენი და აქვე დამკვიდრდა (ვრცლად იხ. ქვემოთ). საქართველოში გამოგზავნილ წერილებში მიხეილ მაქარაშვილი დიდი სიყვარულით იხსენიებდა გოგის შვილებს, განსაკუთრებით კი თავის სესნია შვილიშვილს. 1962 წელს მიხეილი და თავისი მეუღლე ელიზაბეტ გლასი შვილს პერუში ესტუმრნენ. მგზავრობა საკმაოდ დამქანცველი იყო. ისინი გემით ჯერ ნიუიორკში ჩავიდნენ, ხოლო შემდეგ მაიამის გავლით ლიმაში ჩაფრინდნენ (ფონდი 1ა). მალე მიხეილ მაქარაშვილის ქალიშვილი – ინესიც დაოჯახდა. იგი საფრანგეთში ჟან-პიერ საილოზე გათხოვდა. მიხეილ მაქარაშვილმა ინესს ქორწილი გადაუხადა. საზეიმო მიღებაზე 150 ადამიანმა მოიყარა თავი, ხოლო ვახშამი 12 კაცზე გაუწყვიათ. მიხეილი სიამაყით წერდა, რომ ქორწილში ინესმა და მისმა ფრანგმა მეუღლემ ლეკური იცეკვეს (შვილებს კავკასიური ცეკვა მან ბავშვობაშივე ასწავლა), ხოლო თვითონ ცეკვა „კინტაური“ შეასრულა (ფონდი 1ა). ქალიშვილის გაბედნიერებისადმი მიძღვნილ საზეიმო მიღებაზე მიხეილ მაქარაშვილის ოჯახს სტუმრობდნენ ემიგრაციაში მყოფი ქართველები, მათ შორის: ქეთუშა ვაჩნაძე, ნინა კვიტაშვილი, მიშა გოცირიძე, მამულაშვილები, გომართელი (მიხეილის წერილში ზოგიერთი მათგანი მხოლოდ გვარით არის მოხსენიებული) და სხვ. 1967 წელს, ირინა მაქარაშვილის მოწვევით მიხეილ მაქარაშვილის ქალიშვილი ინესი და მისი მეუღლე ჟან-პიერ საილო საქართველოში ჩამოვიდნენ (ფონდი 1ა).

მოწვევის წერილში აღნიშნულია, რომ მასპინძელი (ირინა მაქარაშვილი) უზრუნველყოფდა საქართველოში ჩამოსულ სტუმრებს საცხოვრებელი ბინით და სხვა დამატებითი ხარჯებით (ფონდი 1ა).

ემიგრაციაში მყოფი მიხეილ მაქარაშვილი ხშირად ხვდებოდა ევროპაში ქართული კულტურის პოპულარიზაციის მიზნით ჩასულ მოღვაწეებს. 1966 წელს იგი მეუღლესთან ერთად ქართული საბალეტო ჯგუფის „გორდას“ წარმოდგენას დაესწრო, სადაც გაიცნო ქართული საბალეტო ხელოვნების უნიჭიერესი წარმომადგენელი ვერა წიგნაძე (ფონდი 1ა).

მიხეილ მაქარაშვილი 1967 წლის დეკემბერში, 64 წლის ასაკში გარდაიცვალა. იგი ლევილის ქართველთა სასაფლაოზე დაკრძალეს (პაპავა 1990: 96). ემიგრაციაში მყოფ მიხეილ მაქარაშვილს სამშობლოსთან ურთიერთობა არ გაუწყვეტია. მას მიწერ-მოწერა ჰქონდა თავის ოჯახთან. საქართველოს ხელოვნების სასახლეში, მაქარაშვილების ფონდში დაცულია საფრანგეთიდან გამოგზავნილი მიხეილ მაქარაშვილის ათობით წერილი. მათი უმეტესობა რუსულ ენაზეა დაწერილი. წერილებში გენერალ ილია მაქარაშვილის ვაჟი სამშობლოში მყოფ ოჯახის წევრებს ემიგრანტულ ცხოვრებაზე მოუთხრობს. მიხეილ მაქარაშვილის ბარათებში ძალზე საინტერესო ცნობებია უცხოეთში მცხოვრებ ქართული ინტელიგენციის წარმომადგენლებზე. საფრანგეთში დამკვიდრებულმა მიხეილმა ფრანგულ ენაზე დაწერა მოგონებები თავის ოჯახზე, საქართველოში გატარებულ წლებზე. მოგონებებში ცოცხლდება მიხეილის პაპა, ცნობილი საზოგადო მოღვაწე – დურმიშხან ჟურული, მისი მეუღლე ქეთევან ნამორაძე, რომლის სახელსაც უკავშირდება ბათუმის თეატრის დაარსება, მიხეილის მამის – გენერალ-ლეიტენანტი ილია მაქარაშვილის სახლობა. მოგონებებში ძალზე საინტერესო ცნობებია მაქარაშვილების გვარის წარმომავლობაზე, რუსეთ-ოსმალეთის 1877-1878 წლების ომზე, 1918 წლის სადგურ შამქორთან გამართულ შეტაკებაში დაღუპულ ნიკოლოზ მაქარაშვილზე, რომელიც მიხეილის უფროსი ძმა გახლდათ. მოგონებების დედანი, რომელიც ფრანგულ ენაზეა, იწახება პერუში, კერძოდ, ქალაქ ლიმაში, მიხეილ მაქარაშვილის ვაჟის გიორგი (გოგი) მაქარაშვილის ოჯახში. მიხეილ მაქარაშვილის ხელნაწერის ასლი ბატონმა გიორგიმ გამოგვიგზავნა, რისთვისაც გულწრფელ მადლობას მოვახსენებთ. მოგონებების ქართული თარგმანის ნაწილი, გამოქვეყნებული აქვს ცნობილ ქართველ პოეტს, ჟურნალისტს და მეცნიერს პ. ნაცვლიშვილს, რომელიც პირველად შეხვდა პერუში მცხოვრებ გიორგი (გოგი) მაქარაშვილს. მიხეილ მაქარაშვილის მიერ დაწერილი ტექსტის სრული ვარიანტი ჩვენი თხოვნით ფრანგულიდან ქართულ ენაზე თარგმნა საქართველოს საგანგებო და სრულუფლებიანმა დესპანმა საფრანგეთის რესპუბლიკაში, გორის სახელმწიფო

სასწავლო უნივერსიტეტის საპატიო დოქტორმა, გოჩა ჯავახიშვილმა.

დანართი №1.

მიხეილ მაქარაშვილის საფრანგეთიდან გამოგზავნილი წერილები ოჯახის წევრებისადმი.

მიხეილ მაქარაშვილის წერილი დედას და ირას. 1922 წლის 30 (?)

მინიშნებულ თარიღში მხოლოდ 1922 წელი ფიგურირებს. თარიღი წერილს დასაწყისში აქვს მიწერილი. დღის აღმნიშვნელი რიცხვი 30 – მკაფიოდ იკითხება, ხოლო თვის აღმნიშვნელი ციფრი გაურკვეველია.

წერილს ასევე აქვს მინაწერი: „ბიძია გკოცნით ყველას, დეკანოზოვები მოკითხვას გითვლიან და გთხოვენ გადასცეთ ნინას, რომ ჩამოვიდეს“ (ხელნაწერი, რუსულ ენაზე, დაწერილია ორგანიზაცია „ჩემო“-ს ბლანკზე, იკითხება პრეზიდენტი გიორგი ჟურული, იქვე, ამ კომიტეტის მართკუთხა შტამპია და იკითხება – 22 ივნისი).

ძვირფასო დედა და ირა!

ჰააგიდან, სადაც გუშინწინ ჩავედი, დუნკერნამდე გემით „ჰექტორი“, ვიმგზავრე. ამსტერდამამდე უნდა მემგზავრა, მაგრამ აღმოჩნდა, რომ გემი დუნკერნში კიდეც ათი დღე უნდა გაჩერებულიყო და მეც რკინიგზით წამოვედი. გზაში 10 საათი გავატარე, საფრანგეთი და ბელგია გამოვიარე. ვნახე: ანტვერპენი, ბრიუსელი და სხვ. ერთი სიტყვით, ჩემი მოგზაურობა კონსტანტინოპოლიდან ძალიან საინტერესო გამოდგა. ბევრი ქვეყანა მოვიარე, აფრიკაშიც კი ვიყავი – ალჟირში. გემზე თითქმის მთელი თვე გავატარე. მშვენიერი კაიუტა მერგო და კვებაც კარგი იყო, რაც სულ 18 ფუნტი სტერლინგი დაჯდა. არადა, ხმელეთით რომ მემგზავრა 40 ფუნტი სტერლინგი დაჭირდებოდა. მგზავრები და ეკიპაჟის წევრები კარგად მეპყრობოდნენ, ისე რომ კარგად გავერთე. კონსტანტინოპოლიდან სამი წერილი გამოგზავნე, ერთი ჯაყელის,⁵ მეორე ლანდიას,⁶ ხოლო მესამე მარინას⁷ მეშვეობით. ბათუმიდანაც ერთი წერილი გამოგზავნე. აქ ჰააგაში „ჩემო“-ს ერთ-ერთ თანამშრომელთან, ცქიტეშვილთან,⁸ ვცხოვრობ, ხოლო დეკანოზოვებთან⁹ – ვიკვებები. ისინი გულითად მოკითხვას გითვლიან. ნინა სამსონის ასულ ელიაშვილს¹⁰ თუ ნახავ გადაეცი, რომ ყველაფრის მიუხედავად, რაც შეიძლება მალე გამოემგზავროს. დედი! ბათუმში ყველა წერილთან ერთად უნივერსიტეტის მოწმობაც ჩამომართვეს, რომელიც ადასტურებდა, რომ საინჟინრო-მექანიკური ფაკულტეტის სტუდენტი ვიყავი. თუ ღმერთი გნამს, უნივერსიტეტში მიდი და აუხსენი, რომ ბათუმში ჩამომართვეს, რადგან ქართულ ენაზე იყო. მათ ახალის მოცემა თხოვე, რადგან ყოველივეს ჩემთვის დიდი მნიშვნელობა აქვს. აუცილებლად შეეცადე და პარმენს¹¹ გადაეცი, ის კი „ჩემო“-ს საბუთებთან ერთად გამომიგზავნის. როგორც ჩანს, ჰააგაში 10 დღე გავჩერდები, მერე კი კარლსრუეში გავემგზავრები, სადაც ვისწავლი კიდეც.

ბიცოლა¹² და ბიძია¹³ ბერლინში არიან და შესაძლოა მათი მონახულება ამჟამად ვერ მოვახერხო. დეკანოზოვები კარგად მექცევიან. არჩილს¹⁴ გადაეცი, რომ გერმანული ენის შესწავლა დაიწყო, რადგან გერმანიის გარდა წასვლა არსად არ ღირს. ინგლისსა და საფრანგეთში ისეთი სიძვირეა, რომ მას იქ საარსებო წყარო არ ეყოფა. პრალაში გამგზავრებას არავის ურჩევენ, რადგან მეცადინეობა შეუძლებელია. იქ ბევრი ქართველი და რუსია თავმოყრილი და ერთმანეთს ხელს უშლიან. ბერლინიდან და სხვა ქალაქებიდანაც კი შეგნებული ნაწილი პროვინციაში გადაბარგდა. ვგონებ, კარლსრუეში ერთადერთი ქართველი ვიქნები, ისე რომ შეიძლება რამე გამომივიდეს. ბათუმში ყველა წერილი ჩამომართვეს, როგორც პარმენმა მითხრა ბიძიასადმი გადასაცემად წერილი ლანდიას ჩააბარა, ხოლო ეს წერილი ლანდიას ბათუმში ჩამოართვეს. კონსტანტინოპოლში ჩემი ცხოვრების შესახებ წერილებიდან და მარინასგან გეცოდინებათ. გერმანიაში რომ ჩავალ დაწვრილებით წერილთან ერთად მისამართსაც გამოგიგზავნით, მანამდე კი „ჩემო“-ს მეშვეობით მომწერეთ.

ყველას მაგრად გკოცნით – მაშურას,¹⁵ მის მეუღლესა¹⁶ და მშობლებს,¹⁷ მალალოს,¹⁸ თამარ გოცირიძეს¹⁹ და თამარ ელიაშვილს²⁰ და სხვებს.

მინაწერი აშეებზე: - პარმენი და ეკატერინე კონსტანტინეს ასული²¹ დამიკოცნეთ

– კიდევ ერთხელ გკოცნით ძვირფასო ნინა დურმიშხანის ასულო, მიშა ჩამოვიდა, კარგად გამოიყურება. თქვენ არ იდარდოთ, ყველაფერი კარგად იქნება. ვწუხვარ, რომ მასთან ერთად ნინა²² არ წამოვიდა, აუცილებლად ჩამოვიდეს, გკოცნით და ჯანმრთელობას გისურვებთ, დეკანოზოვა.²³

P.S. გიგზავნით ფოტო-ბარათს, რომელიც პასპორტისთვის ჰააგაში გადავიღე.

საქართველოს ხელოვნების სასახლე – კულტურის ისტორიის მუზეუმი, ფონდი I, საქმე 135, ბ. 4276.

მიხეილ მაქარაშვილის წერილი დედას.

წერილი უთარილო და ფრაგმენტულია, წერილში ირინა მაქარაშვილის მეუღლეს ავტორი არ მოიხსენიებს. რაც გვაფიქრებინებს, რომ იმ დროისთვის ირა გათხოვილი არ იყო, სავარაუდოდ წერილი გამოგზავნილია 1925 წლამდე.

(ხელნაწერი, რუსულ ენაზე, ტექსტში რამდენიმე ქართული წინადადებაა).

...დამაგვიანდა, თავის თავს დააბრალონ და დაელოდნონ, რომ მეორე სემესტრი ჩააბარონ, როგორც აქ ამბობენ მომდევნო სემესტრიდან უცხოელ სტუდენტებს სამი წლის განმავლობაში აღარ მიიღებენ და ჩამოსული ხალხი...²⁴ განათლების გარეშე დარჩება, რადგან იმის სახსრები არ ექნებათ, რომ სხვა ქვეყნებში მიიღონ განათლება.

ჩემო ძვირფასო, შენ წერ, რომ ფულის გამოგზავნას აპირებ, მაგრამ არ იცი როგორ. თუ მართლა გაქვს ზედმეტი თანხა, იმდენი, რომ მე გამომიგზავნო, მხოლოდ ვინმეს მეშვეობით²⁵ რამეთუ სხვა გზა არ არსებობს. მაგრამ გიმეორებ, მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ეს ზედმეტი ფული იქნება, რადგან სურვილი არ მაქვს შენ წაგვლიჯო. მე აქ როგორმე მოვეწყობი და ფული თქვენ უფრო დაგჭირდებათ.

ირას ან მუსიკა მოუნდება, ან კიდევ სხვა რამე, ვინ იცის, კიდევ რა მოგველის და როგორ გაგიჭირდეთ თქვენ. მერე რას ფიქრობთ? მართო იმ შემთხვევაში გამოატანე ვინმეს თუ თქვენ არ გჭირდებათ.

იმის თაობაზე, რომ თურმე მე წერილებს მწერენ, გპასუხობ – მხოლოდ ერთხელ მივიღე წერილი ნინა ელიაშვილისგან, ოლიასა და თამარ გოცირიძესგან,²⁶ არჩილისა²⁷ და გოგისგან,²⁸ 8 აგვისტოს. ყველა ერთ კონვერტში იყო ჩადებული. სხვისგან არაფერი არ მიმიღია. ქურქის გაყიდვას არ ვაპირებ და თუ თქვენსკენ მომავალი სანდო მგზავრი იქნება გადმოგიგზავნით, რადგან მე აქ არ გამომადგება.

ჩემი ბინის პატრონი ისეთი კარგი ადამიანია, რომ როდესაც ჩვენები²⁹ ჩამოვიდნენ, სიძვირის გამო, სასტუმროში რომ არ ეცხოვრად, კიდევ ორი ოთახი დაგვითმო: მე და ბავშვები ზევით, პატარა ოთახებში, დავბინავდით, ხოლო ბიძია და ბიცოლა იმ ოთახში, სადაც მე ვცხოვრობდი. შენ აგვისტოში მწერდი, რომ 15 აგვისტოსთვის თბილისში იქნებოდით და იმედი მაქვს, რომ³⁰ უფრო აკურატულად მომწერ. ყველას გადაეცი, რომ არავისგან არაფერი არ მიმიღია. მე კი თითოეულ მათგანს ორ-ორი, სამ-სამი წერილი გავუგზავნე.

ყველა დამიკოცნე, უთვალავჯერ გკოცნი შენ, ჩემო კარგო დედიკო და გთხოვ არ დაივიწყო შენი მოსიყვარულე მიშა.

P.S. ძიძა მაგრად დამიკოცნე, პარმენი მაგრად გამოლანძღე, დუმილისათვის. შემდეგ მიწერილია ქართულად: ჩვენები გკოცნიან თქვენ ყველას და გვპირდებიან მალე მოგწერონ ყველას. ბავშვებიც დამპირდნენ მივწერთო.

საქართველოს ხელოვნების სასახლე – კულტურის ისტორიის მუზეუმი, ფონდი I, საქმე 135, ბ. 4276.

მიხეილ მაქარაშვილის წერილი ირას (ირინა მაქარაშვილს),

წერილი დათარიღებულია 1927 წლის 3 სექტემბრით (ხელნაწერი, რუსულ ენაზე).

ჩემო ძვირფასო დაიკო იროჩკა.

მთელი გულით და სულით გილოცავ დაბადების დღეს და გისურვებ ბედნიერებას და სურვილების ასრულებას. მართალია შენ უკვე იმ ასაკს უახლოვდები (საუკუნის მეოთხედი) როდესაც „ნებისმიერი თავმოყვარე ქალი“ დაბადების დღეს აღარ აღნიშნავს, მაგრამ ალბათ, შენი მეგობრები ამ დღეს მაინც თავს მოიყრიან და დროს მხიარულად გაატარებთ. იმედი მაქვს, რომ ეს ის ბოლო დაბადების დღე იქნება, რომელსაც შენ ჩემს გარეშე აღნიშნავ, ხოლო მომავალ წელს უკვე ერთად ვიმხიარულებთ. შენი და ტოლიას³¹ მხრიდან დიდი უნამუსობა იქნება, თუ ჩემი ჩამოსვლისთვის პატარა დისშვილს არ დამახვედრებთ. უნდა გამოგიტყდე, რომ არჩილისა მშურს, რადგან მას უკვე ყავს, მე კი ჯერ არაა. მიშა მუსხელიშვილს³² და გიგიშას³³ შენი მოკითხვა გადავეცი. მიშა თვითონ აპირებდა შენთვის მოწერას, ხოლო გიგიშამ თავისებურად უთხრა ...³⁴ ჩემგანაც გადაეცი რა ...³⁵ და ამით დაამთავრა.

მართას³⁶ წერილისთვის მადლობა გადაეცი და უთხარი, რომ ჩემი და არჩილის გარეშე არ გათხოვდეს, რადგან ჩვენ მისი მაყრები ვიქნებით. ვახტანგს³⁷ პარიზში ხშირად ვნახულობთ, ის ძველებურად ფილოსოფოსობს. ალბათ გაიგებდი, რომ თამარ ამირეჯიბი³⁸ გერმანელ პიანისტზე გათხოვდა. იმასაც გაიგებდი, რომ ნარიმ ამილახვრის³⁹ უფროს ძმამ⁴⁰ ცოლად ბეზა⁴¹ დადიანი მოიყვანა. შენ და მართა რაღაც-რაღაც მინიშნებებს აკეთებთ ჩემი გატაცებების თაობაზე. გარწმუნებ, რომ ამჟამად მე ამაზე არ ვფიქრობ, ის კი არა – ქორწინებაზეც კი. ასე რომ ნუ შეწუხდებით, თუ მე დასაქორწინებელი ჩამოვალ.

ვგონებ სისულელეებზე საუბარი საკმარისია. აქ დროს არც თუ ისე ცუდად ვატარებ, ბევრს ვკითხულობ და ადგილობრივ ღირსშესანიშნაობებს და შემოგარენს ვათვალიერებ. სამშაბათს, მიშა მუსხელიშვილი და მე, მთელი დღით, ნიცაში და მონტე-კარლოში მივემგზავრებით.

აბა კარგად იყავი. თამარ ჭელიძეს თუ შეხვდები ჩემს მაგიერ აკოცე. მოკითხვა გადაეცი მართას, მაღალოს⁴² მიულოცე.

მაგრად გკოცნით შენ და ტოლიას. მომწერე.

შენი მიშა.

საქართველოს ხელოვნების სასახლე – კულტურის ისტორიის მუზეუმი, ფონდი I, საქმე 135, ბ. 4276.

მიხეილ მაქარაშვილის წერილი ნინო ჟურულისადმი. წერილი დათარიღებულია 1927 წლის 10 ივლისით (ხელნაწერი, რუსულ ენაზე).

ჩემო ძვირფასო დედიკო!

უკვე ორი კვირაა, რაც პარიზში ვიმყოფები და მუშაობას შევუდექი. ალბათ კიდევ ორი კვირა აქ დავრჩები, რადგან სამსახურს მხოლოდ 20-ში ვამთავრებ. გამოცდების შედეგები ჯერ ცნობილი არ არის, მაგრამ ვფიქრობ რომ ყველაფერმა კარგად ჩაიარა. ამჟამად პარიზში სამსახურის მონახვა მეტად რთულია. ასე რომ თუ სამსახურს ვერ ვნახავ, აქ დიდხანს ალბათ არ გავჩერდები. არჩილი ისევ აქ იმყოფება და უსახსრობის გამო მისი აქედან წამოსვლა ჭიანურდება, მაგრამ იმედი აქვს, რომ პირველი აგვისტოსთვის გამოემგზავრება. მუსხელოვებიც⁴³ აქ არიან. ამ კვირას ალბათ თამარ საბახტარაშვილის და გიგიშას ქორწილი იქნება. მე მას კარგად ვიცნობ ის არაჩვეულებრივი ადამიანია და ის⁴⁴ მაგრად უყვარს და ყველა იმაზე საუბრობს, რომ მათი ქორწინება ბედნიერი იქნება თუ გიგიშა თვითნებობას თავს დაანებებს. ბეზა დადიანიც მალე, ნარიმ ამილახვრის(?) უმცროს ძმაზე თხოვდება.

ეს იყო და ეს, რაც აქაურ ახალ ამბებს ეხება. მე აქ ისე ვარ დაკავებული, რომ ფაქტობრივად

არავინ მინახავს. ან როგორ უნდა მენახა, ან ვინმესთან როგორ მივსულიყავი, როცა სულ მუდმივად დაკავებული ვარ და მხოლოდ კვირა დღეს თუ ვიცლი, ამ დღეს კი ყველასთან მისვლას ვერ მოასწრებს კაცი.

საწყალი მამულაშვილების⁴⁵ მდგომარეობა სახარბიელო არ არის. დედაბუდიანად ყველა მუშაობს. საერთოდ კი, რაც დრო მიდის აქაურ ოჯახებს უფრო მეტად უჭირთ.

შემდეგ წერილამდე გემშვიდობებით. მაგრად, მაგრად გკოცნით შენ, ირას და ტოლიას. ხშირად მომწერეთ.

ვკოცნი ძიძას და მოკითხვა ყველას. თქვენი მიშა.

მინაწერი: მიშა მუსხელიშვილი თავზე მადგას და მოკითხვას გითვლის, აგრეთვე არჩილიც.

საქართველოს ხელოვნების სასახლე – კულტურის ისტორიის მუზეუმი, ფონდი I, საქმე 135, ხ. 4276.

მიხეილ მაქარაშვილის წერილი ირას (ირინა მაქარაშვილს).

წერილი დათარიღებულია 1930 წლის 5 მაისით (ხელნაწერი, რუსულ ენაზე).

ჩემო ძვირფასო იროჩკა,

დღეს ახალი სტილით შენი ანგელოზის დღეა, მაგრამ ვიცი, რომ შენ ძველი სტილით აღნიშნავ და ვჩქარობ მალე მოგწერო. ჩემო ძვირფასო დაიკო, მთელი გულით და სულით გილოცავ ანგელოზის დღეს, გულწრფელად გისურვებ ბედნიერებას და ყველა სურვილის ასრულებას. ალბათ, ისევე როგორც ეს ადრეც ხდებოდა, შენთან შენი მეგობრები თავს მოიყრიან, იმხიარულებთ, კარგ დროს გაატარებთ და იქნებ მეც გამიხსენოთ. უკვე მეცხრე წელია რაც შენ ანგელოზის დღეს უჩემოდ აღნიშნავ. არადა, მახსოვს, თუ როგორ ვცეკვავდით, როგორ ვმხიარულობდით და დროს რა კარგად ვატარებდით. ღმერთმა ინებოს, მალე შევხვდროდეთ და ყველას ერთად კარგი დრო გაგვეტარებინოს. ალბათ 8-10 დღის შემდეგ, გრენობლში მიმავალი ელია და მისი დედა რამოდენიმე დღით აქ ჩამოვლენ. შემდგომ კი, 30-ში, მეც იქ გავემგზავრები. ყოველივეს თაობაზე უკვე მოგწერე, მაგრამ შეგახსენებ, რომ 2 თუ 3 ივნისს, ჩვენი ქორწილი იქნება, მაგრამ დღემდე შესაფერისი ბინა ვერ მოვნახე. ამ საკითხის მოგვარება ძალზე რთულია. დღეს გაზეთებშიც კი გამოვაცხადე და შედეგს ველოდები. ბინები ავეჯის გარეშე ბევრია, ავეჯის შეძენას კი აზრი არ აქვს და თან ძალიან ძვირი ჯდება. თუმცა, იმედი მაქვს, რომ 2-3 ოთახიან ბინას ავეჯით მაინც ვიშოვით. ქარხანაში ჩემი მდგომარეობა სავსებით დამაკმაყოფილებელია. დირექტორმა ამ 3 დღის წინ განმიცხადა, რომ პირველი მაისიდან ნაცვლად 1200 ისა, თვეში 1500 ფრანკს მივიღებ და დასძინა, რომ ჩემით მეტად კმაყოფილია და თუ ასე გავაგრძელებ 3-4 თვეში ანაზღაურებას კიდევ მომიმატებს. ისე კი, თუ კარგად ვიმუშავებ აქ წინსვლა სავსებით შესაძლებელი იქნება, რადგან, როგორც ჩანს, აქ კარგ თანამშრომლებს აფასებენ. ამიტომ იმედი მაქვს, რომ უახლოეს მომავალში კარგად მოვეწყობი. ერთადერთი რაც მე მაღელვებს ბინა კი არა, ეს თქვენ ხართ და მთელი გულითა და სულით ვისურვებდი, რომ დედამ, მცირე ხნით მაინც, აქ ჩამოსვლა შეძლოს. ის აქ დაისვენებს, ძალებს მოიკრებს და შემდგომ, შესაძლოა, ჩვენი, ყველას ერთად, უკან დავბრუნება მოხერხდეს. სიმართლე გითხრა, გარკვეული დროით საფრანგეთში დარჩენას ვაპირებ,...(?).⁴⁶ მიღება მინდა, სხვა შემთხვევაში მის გარეშე გამგზავრება არ ღირს, მარტოდ-მარტო თეორიას ნაკლები სარგებელი მოაქვს.

დაახლოებით ერთი თვე და მე და ელია ერთად ვიქნებით. ყველაფერი კარგად გვექნება, შემეძლება ჯანმრთელობას უკეთ მივხედო და საერთოდ, სავსებით ნორმალური ცხოვრება გვექნება. კარგა ხანია თქვენგან არაფერი ისმის და ისიც არ ვიცი გამოგზავნეს თუ რამ ჩვენებმა. ერთი კი ცხადია, რომ ისინი არ მწერენ და თქვენც იშვიათად თუ მწერთ. ელია ყოველ წერილში შენთვის კოცნის გადმოემას მთხოვს. კარგად იყავით, ყველას მაგრად გკოცნით და ძიძასაც, მოკითხვა არჩილს და სხვ.

თქვენი მიშა.

საქართველოს ხელოვნების სასახლე – კულტურის ისტორიის მუზეუმი, ფონდი I, საქმე 135, ბ. 4276.

მიხეილ მაქარაშვილის წერილი დედას, ირას და ტოლიას.

წერილი დათარიღებულია 1936 წლის 15 ივლისით (ხელნაწერი, რუსულ ენაზე).

ჩემო ძვირფასო დედიკო, ირა და ტოლია

თქვენი 11 ივნისის წერილი კარგახანია მივიღე. პასუხის მოწერა მინდოდა, მაგრამ ვერ შევძელი, რადგან როგორც უკვე გწერდით, ელია ავადმყოფობდა. მას თირკმელები აწუხებდა. ის გამოჯანმრთელდა თუ არა, მე გავხდი ავად. დღეს წამოვდექი, თითქმის მთელი კვირა ვინექი და პირველი დღეები 39 გრადუსზე მეტი სიცხე მქონდა. ამასთან ერთად კვლავ ღვიძლი მტკიოდა. ამჟამად გამოვკეთდი და კარგად ვარ, მაგრამ სისუსტეს ვგრძნობ და ამის გამო სამსახურში ჯერ არ დავდივარ. თქვენმა ბოლო წერილმა მე და ელია მეტად აგვალელვა და მერწმუნეთ, შესაძლებელი რომ ყოფილიყო, ჩვენ იმ წამს, დაუყოვნებლივ გუდანაბადს ავიკრეფდით და გეზს თქვენსკენ ავიღებდით, მაგრამ, სამწუხაროდ, ყოველივე ისე როდია, როგორც ჩვენ გვესახება. დარწმუნებული იყავით, რომ მე და ელია მხოლოდ სამშობლოში, საბოლოოდ და რაც შეიძლება მალე, დაბრუნებას ვნატრობთ. ვოცნებობთ შეგხვდეთ თქვენ და თქვენთან, ჩვენს ახლობლებთან და ნათესავებთან ერთად ვიცხოვროთ. მაგრამ, სამწუხაროდ, ბევრი „მაგრამ“ არსებობს, რომელიც ჩვენს ჩამოსვლას აჭიანურებს. რა თქმა უნდა, საუბარი უშუალოდ ჩვენს ჩამოსვლაზე კი არ არის, არამედ, თუ როგორ განხორციელდება ეს მალე. ყოველივე კი ჩემთვის დღემდე უცნობია, მაგრამ იმედი მაქვს, რომ ეს სწრაფად მოხდება და ჩვენ ყველა ერთად ბედნიერად ვიცხოვრებთ. უახლოეს პერიოდში პარიზში ჩასვლას და იქ სრულუფლებიან წარმომადგენელთან შეხვედრას შევეცდები. ვაცნობებ მას ჩემი სამშობლოში დაბრუნების სურვილის თაობაზე, პირობებზე და გავარკვევ იმ შესაძლებლობების შესახებ, რომელნიც ჩემთვის შესაფერისსამუშაოს, (სურველიათბილისში), მონახვასუზრუნველყოფენ. ამ შეხვედრის შემდეგ მე თქვენ მოგწერთ და ჩვენი ჩამოსვლის თარიღსაც გაცნობებთ. ამ საქმეს ორი – სენტიმენტალური და მატერიალური მხარე აქვს. ჩემი სამშობლოში დაბრუნების და თქვენთან შეხვედრის სურვილის გარდა, საარსებოც ბევრ რამეს განაპირობებს. გეტყოდით, რომ სამსახურში სათანადო პატივს მცემენ, მაგრამ როგორც უცხოელს გაცილებით მეტი ძალისხმევა მჭირდება, რათა მე აქ უფრო მეტი პატივისცემა დავიმსახურო. ყოველივე ეს კი მდლის. როგორც ხედავთ, სამშობლოში ჩემი დაბრუნების საკითხი დღის წესრიგში დგას. ამით ვამთავრებ. კიდევ მოგწერთ. ელია, ბავშვები და მე თქვენ ყველას მაგრად, ძალიან მაგრად გკოცნით. ხშირად მოგვწერეთ. ძიძა დამიკოცნეთ.

თქვენი მიშა.

საქართველოს ხელოვნების სასახლე – კულტურის ისტორიის მუზეუმი, ფონდი I, საქმე 135, ბ. 4276.

მიხეილ მაქარაშვილის წერილი დედას, ირას და ტოლიას.

წერილის დაწერის თარიღი: 1938 წლის 27 თებერვალი (ხელნაწერი, რუსულ ენაზე).

ჩემო ძვირფასო დედიკო, ირა და ტოლია

თქვენგან მიღებული ღია ბარათების მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, თქვენ ყველა უკვე თბილისში იმყოფებით. იმედი მაქვს, რომ მიიღებდით ინესის და გოგის⁴⁷ ფოტოსურათებს, რომელიც ამ თვის დასაწყისში, ჩემს ბოლო წერილთან ერთად გამოგიგზავნეთ. გასულ კვირას ორი დღით პარიზში ვიმყოფებოდით. რადგან ყველაფერი ძალიან ძვირია და ბავშვებთან ერთად მოგზაურობა რთულია, ჩვენ მათი აქ დატოვება გადავწყვიტეთ. ბიცოლა⁴⁸ თითქმის გამოკეთდა, მაგრამ მკურნალობას მაინც

განაგრძობს. ბიძია⁴⁹ ბრწყინვალედ გამოიყურება, ასევე კოტეც⁵⁰ რომელიც სამსახურს განაგრძობს და იქ კარგი სახელით სარგებლობს. დუმასგან⁵¹ მეტად დამაიდებელი წერილები მოდის, ის უკვე ფეხზე დგება და მალე ოჯახს დაუბრუნდება. პარიზში მე მიშა მუსხელოვთან⁵² გავჩერდი, რომელიც ეგვიპტიდან რამდენიმე თვით ჩამოვიდა, გუშინ კი, უკან ქაიროში უნდა დაბრუნებულიყო. ჩვენმა შეხვედრამ დიდი სიამოვნება მოგვანიჭა და გულიანად გავიხსენეთ ბავშვობა და ყოველივე. მან თქვენთვის გულითადი მოკითხვა დამაბარა და ხელების დაკოცნა მთხოვა. ბიძიასთან გიორგი ფარანოვი⁵³ ვნახე, რომელიც საერთოდ არ გამოცვლილა, ისეთივე მოკრძალებული და მორცხვია, როგორიც ადრე იყო. შევხვდი აგრეთვე მამულაშვილებს, მათთან სადამო გავატარე. სხვათა შორის, მიშა გოცირიძეც⁵⁴ იქ იყო. საერთოდ, რა ჯობია ძველ მეგობრებთან შეხვედრას და საუბარს. აქ კი, ამ გადაკარგულში, მეგობრები თითქმის არ მყავს. დიდი სიამოვნებით გადავიდოდი პარიზში საცხოვრებლად, მაგრამ საკუთრივ ჩემთვის, ამის გაკეთება შეუძლებელია, რადგან იქ სამსახურის მოძებნა მეტად რთულია.

დიდება უფალს, ჩვენები ყველა ჯანმრთელნი არიან, თუმცა კი გასულ კვირას ინესმა ცოტა შეგვაშინა – მთელი დღის განმავლობაში 40 გრადუსი სიცხე ქონდა, ახლა კი დარბის და ძველებურად ონავრობს. გოგი სკოლაში ნაშუადღევს დადის და კარგად სწავლობს, მაგრამ ხანდახან ზარმაცობს. ამასთან ერთად უნარიანია, ყველაფერი იოლად გამოსდის, ხატვაც კი, სადღაც მე წამაგავს.

ელია,⁵⁵ ბავშვები და მე მაგრად, მაგრად გკოცნით სამივეს და მოკითხვას ვუთვლით ყველა ნაცნობს.

ბიძიას წერილს დაგვიანებით გიგზავნით, რადგან მე, ჯერ მათი ნახვა, ხოლო შემდგომ თქვენთვის მოწერა მინდოდა.

კიდევ ერთხელ გკოცნით თქვენი მიშა.

საქართველოს ხელოვნების სასახლე – კულტურის ისტორიის მუზეუმი, ფონდი I, საქმე 135, ბ. 4276.

მაქარაშვილის წერილი დედას, ირას და ტოლიას.

დათარიღებულია 1946 წლის 12 ნოემბრით (ხელნაწერი, რუსულ ენაზე).

ჩემო ძვირფასო დედიკო, ირა და ტოლია,

ვერც კი წარმოიდგენთ, თუ რა სიხარულს განვიცდი არბოდან მიღებული თქვენი წერილის გამო, სადაც თქვენ ირინას, როგორც მეოჯახე-მეურნესა და დიასახლისს აღწერთ, და რაც მთავარია, თქვენს ამბებს გვამცნობთ. გიგზავნით ბიძიას წერილს, დედისთვის გადასაცემად. ის ძალიან მოხუცდა და მისი შვილები მას მაინცდამაინც არ ანებივრებენ და ნაკლებ დახმარებას უწევენ. ყოველივე კი, ბიცოლას და ბიძიას განწყობასა და ჯანმრთელობაზე გავლენას ახდენს. კოტიკი⁵⁶ კი, იმ დონემდე გამოთაყვანდა, რომ მათთან თითქმის არც კი მიდის. მეც იშვიათად თუ ვახერხებ მის ნახვას. ელია და მე ვცდილობთ როგორმე მაინც შევამსუბუქოთ მათი ცხოვრება და მინიმუმ კვირაში ერთხელ, თუნდაც ნახევარი საათით, შევუბრუნოთ ხოლმე. ბიცოლა ამჟამად უფრო კარგადაა. ბიძია განსაკუთრებით არაფერს უჩივის, მაგრამ ...⁵⁷

ელია, ბავშვები და მე თავს ცუდად არ ვგრძნობათ. ინესი კი ცოტა ავადმყოფობს, ჭირკვლები შეუსივდა და ინექციების გაკეთება მოგვიხდა. გუშინ ფეხზე წამოდგა, მაგრამ ავადმყოფობამ დაასუსტა და ცოტა გახდა. ბავშვებმა სიმალლეში მაგრად მოიმატეს. გოგი ჩემს ძველ პალტოსაც კი ხმარობს, ელიამ ცოტა შეამოკლა და გოგის კარგად მოერგო. მართალია მე უწინდელივით გამხდარი ვარ, მაგრამ ჯანმრთელობას არ ვუჩივი. ელია ბავშვების და სახლის პატრონობით ძალიან კი იღლება, მაგრამ მადლობა უფალს, თავი ყოჩაღად უჭირავს. მადლობას გიხდით საშა ფალავ.⁵⁸ ზე ახალი ამბების შესახებ. მისი და, ნინა, ქალიშვილებითურთ აგრეთვე მადლიერნი არიან. გოგი მაღ.-ზე⁵⁹ ცოტა რამ თუ მსმენია, მაგრამ შევითყვე, რომ ის და მისი ოჯახი ისევ იქ იმყოფებიან და ცუდად არ არიან.

არჩილი როგორაა, მასზე არაფერი ვიცი. მიშიკო მუსხელიშვილი აქ არის, ის პროფესორია და ამჟამად აგრეგაციაზე გამოცდებს აბარებს. ჩემი სამსახურით ისე ვარ დაკავებული, სწავლის გაგრძელება რომ მინდოდეს კიდეც, დრო არ მყოფნის. მე ისევ იქ, იმ ფირმაში ვმუშაობ, კარგ თანამშრომლად ვითვლები და დიდება უფალს, მართალია ფუფუნებაში არ ვარ, მაგრამ იმდენს გამოვიმუშავე, რომ ოჯახი ვარჩინო. ვნატრობ იმაზე, თუ როდის მოგვეცემა ერთმანეთთან შეხვედრის შესაძლებლობა და მშობლიურ არბოში დასვენება. შევეცდები, რომ შემდეგ წერილთან ერთად რამოდენიმე ფოტოსურათი (განსაკუთრებით ბავშვების), გამოგიგზავნოთ. თავზე ცოტა თმა შემომრჩა და რაც არის – ნახევარი ქალარაა, მაგრამ მე ეს არ მალელებს, მთავარი ჯანმრთელობაა, დანარჩენი კი – სისულელეა.

მოხარული ვიქნები, თუ თქვენგან არბოს ხედები ფოტოსურათებს მივიღებ. ბავშვები გამუდმებით მთხოვენ არბოში გატარებული დღეებზე და ჩვენს იქაურ ოინებზე მოვუყვე და ა.შ.

ამ წერილს თბილისში გიგზავნით და იმედი მაქვს, რომ დროულად მიიღებთ.

დამიკოცნეთ ყველა ვისაც კიდეც ვახსოვარ. ელია, ბავშვები და მე სამთავეს მაგრად გკოცნით. თქვენი მიშა.

ჩემი მისამართია: პარიზი 16 პოლ დუპიეს ქუჩა #3.

საქართველოს ხელოვნების სასახლე – კულტურის ისტორიის მუზეუმი, ფონდი I, საქმე 135, ბ. 4276.

მიხეილ მაქარაშვილის წერილი ირას და ტოლიას.

წერილი დათარიღებულია 1958 წლის 12 აპრილით (ხელნაწერი, რუსულ ენაზე).

ჩემო ძვირფასო იროჩკა და ტოლია,

ორივეს წმინდა აღდგომის დღეს გილოცავთ და მთელი გულით ღმერთს ვევედრები, რომ ჯანმრთელობა, სიცოცხლე და ბედნიერება გიბოძოთ. ინესის ქორწილის დღეს თქვენი ტელეგრამა მივიღეთ, რამაც ძალიან გაგვახარა და იმ დღეს თქვენი აქ ყოფნა გვაგრძნობინა, რომ მორალურად თქვენ ჩვენთან ერთად იყავით. ქორწილი ყოველმხრივ შესანიშნავი იყო. ჯვრისწერა ჟან-პიერის⁶⁰ ნათლიამ აღავლინა, რამაც საეკლესიო მსახურებას უფრო მეტი საზეიმო ელფერი შესძინა, ყოველივე ამას უამრავი ხალხი ესწრებოდა. ჯვრისწერის შემდეგ 12 კაცზე სუფრა გავაწყვეთ, რომელსაც მხოლოდ ოჯახის წევრები და მეჯვარეები დაესწრნენ, ხოლო 4 საათზე 150 კაციანი მიღება გაიმართა, რომელზეც მეგობრები დავპატიჟეთ. მიღებაც ძალიან კარგი გამოვიდა – საუკეთესო ბუფეტი და ზღვა შამპანური იყო. ქორწილი მხიარული განწყობით გამოირჩეოდა, „ლეკური“ ჯერ ჟან პიერმა და ინესმა იცეკვეს, ხოლო შემდგომ ჩვენ ყველამ, რიგრიგობით. მე „კინტაურიც“ კი ვიცეკვე, ერთი სიტყვით, მხიარული ქორწილი გამოვიდა. ახალგაზრდებმა უამრავი ყვავილი და საჩუქარი მიიღეს და საღამოს 8 საათზე, ორი კვირით სამხრეთისკენ გაემართნენ.

როგორც კი სურათები მზად იქნება, აუცილებლად გამოგიგზავნით და ყოველივე ამით წარმოდგენას შეგიქმნით ამ დღის შესახებ. ის, ვინც იმ დღეს პარიზში არ იმყოფებოდა – ტელეგრამები გამოგზავნა. მთელი დასტა მივიღეთ. კოლია პოლიანსკის (?)⁶¹ ძმიშვილმა, ბელგრადიდან მისალოცი გამოგზავნა. სამწუხაროდ, დუმა⁶² ქორწილს ვერ დაესწრო, რადგან საავადმყოფოდან ერთი კვირის წინ გამოეწერა. ამჟამად ის შედარებით უკეთაა და იმედი გვაქვს, რომ დროთა განმავლობაში მთლად გამოჯანმრთელდება. როგორც უკვე გწერდით, ინესი მეუღლითურთ თავდაპირველად ჩვენთან იცხოვრებს, მერე კი ვნახოთ. გოგი⁶³ ხვალ თავის გარნიზონში, ეპინელში მიემგზავრება, ის პარიზიდან 400 კილომეტრის მოშორებითაა, მაგრამ იმედი გვაქვს, რომ დრო და დრო ჩამოგვაკითხავს. ზეგ, ორშაბათს, ელია და მე ერთი კვირით გრენობლში მივემგზავრებით. მე იქ საქმეები მაქვს, ელია კი

ცოტაოდენს დაისვენებს. კვირას დავბრუნდებით და ამ დროისთვის ახლად დაქორწინებულებიც ჩამოვლენ. ბედნიერი ვიქნები, თუ ჩვენთან დარეკვას შეძლებ (შაბათ-კვირის გარდა). ინესის ქორწილზე ჩვენი ძველი მეგობრებიდან იყვნენ: რიმა,⁶⁴ ქეთუშა ვაჩნაძე,⁶⁵ ნინა კვიტაშვილი,⁶⁶ მიშა გოცირიძე,⁶⁷ ეკა და რუსიკ დადიანები,⁶⁸ დები მამულაშვილები,⁶⁹ გომართელი⁷⁰ სხვა და სხვა. ყველა შენ გიხსენებდა. იგონებდნენ ასევე ჩვენს ბავშობას.

ელია, გოგი და მე ორივეს მაგრად გკოცნით, მოკითხვას ვუთვლით მეგობრებს მოგვწერეთ ხშირად.

თქვენი მიშა.

საქართველოს ხელოვნების სასახლე – კულტურის ისტორიის მუზეუმი, ფონდი I, საქმე 135, ბ. 4276.

მიხეილ მაქარაშვილის წერილი ირას და ტოლიას.

წერილი დათარიღებულია 1959 წლის 15 აპრილით (ხელნაწერი, რუსულ ენაზე).

ჩემო ძვირფასო იროჩკა და ტოლია,

ლამით, საქმიანი მივლინებიდან დაბრუნებულს, თქვენი ამანათი დამხვდა. დიდ მადლობას გიხდით ტკბილეულის და ყველის გამო, რომელთა დაგემოვნებამ უზარმაზარი სიამოვნება მოგვანიჭა. არაჩვეულებრივი ჩურჩხელა, ბრწყინვალე ასკილის მურაბა და სხვა რამეები არბოს მახსენებს. კაკლის მურაბის მხოლოდ წვენი ვიგემეთ და ძალიან არომატული გამოდგა. ყველი ცოტა გამომშრალა და მეტად მარილიანი აღმოჩნდა. წყალში ჩავალბეთ, რის შემდგომ იდეალური გემო ქონდა. ამ ყოველივემ ბავშვობაში დამაბრუნა და გერისთობა⁷¹ გამახსენა. არ ვიცი, სამადლობელი როგორ გადაგიხადოთ. მეც მინდა გაგანებივროთ და მომწერეთ, თუ რა გამოგიგზავნოთ. რა თქმა უნდა, ამანათის ნაწილს ბიცოლას და დუმას ვარგუნებ. ვფიქრობ, მათაც ძალიან ესიამოვნებათ. გოგისგან წერილებს ხშირად ვიღებთ, ის თავს კარგად გრძნობს, ვნანობ, რომ თქვენ მიერ გამოგზავნილი ტკბილეულის დაგემოვნებას ვერ შესძლებს, მაგრამ ჩურჩხელას გავუგზავნი. ინესი და ჟან პიერი გრენობლის მახლობლად დასასვენებლად მომავალ შაბათს მიემგზავრებიან. მე და ელია კი ჯერჯერობით პარიზში ვრჩებით. არ ვიცი, ზაფხულს სად გავატარებთ, შესაძლოა, ოკეანის სანაპიროზე. ამ წინებზე კოლიას⁷² ძმიშვილისგან, თამარ პოლიანსკაიასგან (?) წერილი მივიღეთ, ის რამოდენიმე დღით პარიზში ჩამოსვლას აპირებს. შესაძლოა, თან თავისი 16 წლის გოგონა ჩამოიყვანოს და ფრანგულის შესასწავლად ჩვენთან ორი თვით დატოვოს. დუმუშკა თავს უკეთ გრძნობს, ის მანქანას უკვე თვითონ მართავს, რაც ნაადრევად მიმაჩნია. ბიცოლა სულ ნერვიულობს, მაგრამ ყოჩაღობს. რაც შეეხება ბაბის⁷³ ქალიშვილის ქორწილს, ის ნოემბერში იყო და ახლად დაქორწინებულები პარიზის მახლობლად ცხოვრობენ. ახლახანს ბაბისგან წერილი მივიღე, ის ერთი კვირის შემდეგ თავის ქალიშვილებთან ბრუნდება, მაგრამ, სამწუხაროდ, პარიზში არ გამოივლის და მის ნახვას ვერ შევძლებთ. შენი ბოლო წერილიდან შევითქვე, რომ ღვიძლი ისევ გაწუხებს. სერიოზული ყურადღება მიაქციე, ეს (დაავადება) ბებიასგან შემკვიდრებით გვერგო. ჩვენთან ნამდვილი გაზაფხულია და სააღდგომოდ შეიძლება საზაფხულო ამინდი დადგეს. კიდევ ერთხელ დიდ მადლობას გიხდი ჩვენი ამგვარი განებივრებისთვის, ინესი აღტაცებას ვერ მალავს.

ჩვენ მაგრად, მაგრად გკოცნით ორივეს. თქვენი მიშა.

საქართველოს ხელოვნების სასახლე – კულტურის ისტორიის მუზეუმი, ფონდი I, საქმე 135, ბ. 4276.

მიხეილ მაქარაშვილის წერილი ირას და ტოლიას.

წერილი დათარიღებულია 1965 წლის 26 აპრილით (ხელნაწერი, რუსულ ენაზე).

ძვირფასო იროჩკა და ტოლია

ახლა ხანს თქვენი წერილი მივიღე და პასუხის გამოგზავნას ვჩქარობ. ჩემი ჯანმრთელობის მდგომარეობა დამაკმაყოფილებელია, შეიძლება ითქვას, რომ კარგიც. მაგრამ ძალღონე მთლად აღდგენილი არ მაქვს. ასე რომ სამსახურში მხოლოდ რამდენიმე საათით თუ მივდივარ. ჩვენთან საკმაოდ ცუდი ამინდებია და ვშიშობ, არ გავცივდე. მოხარული ვართ, რომ ფოტოსურათები მოგეწონათ. პალსტუხის გარდა შენთვის წყვილ ხელთათმანს ვაგზავნი და სამ პაკეტ (თითოში სამ), წინდას. ყველა ერთი ფერისაა (ფირმა დიმ). დღეს გოგისგან წერილი მივიღე. მათთან ყველაფერი წესრიგშია. ბავშვები იზრდებიან. პაულის⁷⁴ ფოტოსურათები ჯერ არ მიგვიღია, მაგრამ წერილებიდან ჩანს, რომ ის მიშკასაც წააგავს და ჩიტუნისაც.⁷⁵ გასულ კვირას ინესი თავისი ოჯახით გვსტუმრობდა. იზაბელი⁷⁶ გაზრდილა, გამგონი გახდა და თანაც მეტად სენტიმენტალური. ორივე კარგად სწავლობენ, ასე რომ, ჩვენ ყველა მათით კმაყოფილნი ვართ. ნატალი⁷⁷ ძალზე ყაჩაღია და რომ დაგიჯეროს, საჭიროა დროდადრო გაუბრაზდე კიდეც. საერთოდ კი, ორივე ბრწყინვალე გოგონაა. გოგი და კარმენი⁷⁸ და ჩვენც მათი მეორე ვაჟით მეტად ვამაყობთ. კარგია რომ ჩვენი ოჯახი არ ნადგურდება. ბაბისგან წერილი მივიღე, ის თქვენ ყველას გკოცნით. გუშინ ბიცოლას შევხვდი. ის დურმიშხანთან მიემგზავრებოდა, რომელიც იტალიიდან დაბრუნდა. მე მას (დუმას) ტელეფონით ვესაუბრე. მათაც ყველაფერი წესრიგში აქვთ. მოხარული ვარ, რომ მოსკოვში გამგზავრება გადაწყვიტე და იმედი მაქვს, რომ მალე შენგან ჩვენთან ჩამოსვლის ამბავს შევიტყობ. ამჟამად ჩვენთან ელიას ბიძაშვილი გვსტუმრობს ვარშავიდან. ელია მას პარიზს ათვალიერებინებს. ვფიქრობდით, რომ ზაფხულში უნგრეთში მანქანით წავსულიყავით, მაგრამ ამ ქვეყანას არ ვიცნობ და ვშიშობ, რომ ეს მოგზაურობა დამღლეელი იქნება, ამიტომ, დიდი ალბათობით, ზაფხულს, ივლისს, მთაში გავატარებთ, ოღონდ არა მაღალ მთაში. ელია და მე, აგრეთვე ინესი, გოგი, კარმენი და, რა თქმა უნდა, ჟან-პიერი მაგრად გკოცნით თქვენ ორივეს. იზაბელი და ნატალი გამუდმებით თქვენზე მოყოლას მთხოვენ. ბიცოლაც გკოცნით. ხშირად მოგვწერეთ.

თქვენი მიშა.

საქართველოს ხელოვნების სასახლე – კულტურის ისტორიის მუზეუმი, ფონდი I, საქმე 135, ბ. 4276.

ელიზაბეტ გლასის (მიხეილ მაქარაშვილის მეუღლე) წერილი ირინა მაქარაშვილისადმი.

(ხელნაწერი, ფრანგულ ენაზე, ფრანგულიდან ქართულ ენაზე თარგმნა საქართველოს საგანგებო და სრულუფლებიანმა დესპანმა საფრანგეთის რესპუბლიკაში, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტის საპატიო დოქტორმა, გოჩა ჯავახიშვილმა).

ძალიან ძვირფასო იროჩკა,

დიდი მადლობა შენი სიტბოთი და სიყვარულით სავსე წერილისათვის, რომელმაც გული გამიბოძა.

ძალიან რთული პერიოდი მაქვს და კიდეც კარგი მიშა და ბავშვები ჩემთან იყვნენ, მეტადრე სულ პატარა, რომელსაც ძალიან ვჭირდებოდი. ამიტომ, გავაგრძელე ცხოვრება, თითქოს არც არაფერი მომხდარა.

ესლა სახლი ჩემთვის სულ მთლად დაცარიელდა, მაგრამ მიშას ურჩევნია კიდეც, რადგან ამ ბოლო დროს ძალიან უჭირდა ბავშვების ჟრიამულისა და ჭირვეულობის ატანა. თუმცა მალე შენი დაბადების დღე მოდის და ძალიან ლამაზ დღეობას და ყველაფერს გისურვებ, რაც შენს გულს სწადია.

გეხვევი და გკოცნი იმის იმედით, რომ მალე პირადადაც ჩაგეხუტები.

შენი

ელა

საქართველოს ხელოვნების სასახლე – კულტურის ისტორიის მუზეუმი, ფონდი I, საქმე, 135, ბ. 42763.

დანართი №2

მიხეილ მაქარაშვილის მოგონებები

დავიბადე 1903 წლის 7 ოქტომბერს (ძველი სტილით, რაც სინამდვილეში, ანუ ახალი კალენდრით 20 ოქტომბერი გამოდის), საქართველოსა და სომხეთის საზღვართან მდებარე პატარა ქალაქ ჯალალ ოღლიში,⁷⁹ სადაც იმ პერიოდში მამაჩემი⁸⁰ გარნიზონს ხელმძღვანელობდა. ვინაიდან არბოში მომნათლეს, ჩემს დედულეთში, სადაც წინაპართა მამულები იყო, ყველა ჩემს საბუთში ეს უკანასკნელი ადგილია მითითებული. მე ვარ ჩემი მშობლების 6 შვილიდან ყველაზე უმცროსი: გიორგი, ბარბარა, ნიკოლოზი, მარიკა, ირინა და ბოლოს მე – მიხეილი. ჩვენ მშობლებს სამი შვილი გიორგი, ბარბარა და მარიკა, საყმაწვილო სენით ადრეულ ასაკში დაეღუპათ. ჩემი ძმა ნიკოლოზი, ანუ ნიკუშა, როგორც ვეძახდით ხუთწლინახევრით ჩემზე უფროსი იყო. 1906 წელს, ტიფლისის იუნკერთა სკოლის დამთავრების შემდეგ პეტერბურგის (ამჟამინდელი ლენინგრადი) წმინდა მიქაელის სახელობის საარტილერიო სამხედრო სასწავლებელი დაასრულა თუ არა, მაშინვე სამხედრო სამსახური დაიწყო, 1917 წელს გერმანიასთან ფრონტზე, კავკასიის ნაღმტყორცნელთა საარტილერიო ბრიგადაში, სადაც მამაჩემმა პირველი საბრძოლო წრთობა მიიღო. რუსული რევოლუცია ახალი დაწყებული იყო. 1917 წლის ოქტომბერში, მან იმდენი მოახერხა, რომ საქართველოში სამთო მებრძოლთა პოლკში გამოგზავნეს, რომელსაც პოლკოვნიკი ცაგური⁸¹ მეთაურობდა. გაგანია რუსულ რევოლუციაში ჯარისკაცები ჯგუფ-ჯგუფად ტოვებდნენ საბრძოლო პოზიციებს და სახლებში გარბოდნენ. ამგვარად, თურქების წინააღმდეგ ფრონტიც, რომელიც საქართველოს საზღვარზე მიმდინარეობდა, შეწყდა და რუსი ჯარისკაცებით სავსე რამდენიმე მატარებელი, მთელი შეიარაღებით, ქვემეხებით საქართველოს გავლით რუსეთისკენ გაემგზავრა. იმ დროისთვის საქართველოს მთავრობა ჯერ კიდევ არ არსებობდა, რადგან საქართველო მხოლოდ 1918 წლის 26 მაისს გახდა დამოუკიდებელი. იმ დროს ჩვენ ამიერკავკასიის მთავრობა გვმართავდა, რომელშიც შედიოდნენ საქართველო, სომხეთი, აზერბაიჯანი (თათრები) და ჩრდილოეთ კავკასიის მთიელი ხალხი, თავმჯდომარე იყო გეგეჭკორი.⁸² ცაგურიას საარტილერიო პოლკს დიდად არ სწყალობდნენ სოციალისტები, რადგან ოფიცრებიცა და ჯარისკაცებიც თავადაზნაურთა ოჯახის შვილები, ხოლო იუნკერთა უმრავლესობა კი მუშათა შემადგენლობა იყვნენ. ამგვარად, სადაც რთული საბრძოლო და საჭიდაო იყო ნიადაგ იქ უკრავდნენ თავს ამ პოლკს. ესე იყო მაშინაც, როცა რუსი სალდათები ფრონტიდან უკან ბრუნდებოდნენ, მდიდარი და ბარაქიანი საქართველო რომ არ დაეპყროთ, რამდენჯერმე გადაისროლეს ჯავშნიანი მატარებლით ეს პოლკი შამქორში, სტრატეგიულ ლოკაციაზე აზერბაიჯანული ქალაქის ელიზავეტპოლის მახლობლად, სადაც რუსების ეშელონებს უნდა გამოეცვლოთ. ჩემს ძმამდეც, ცაგურიას პოლკის სხვა ქართველი ოფიცერი, ლეინტენანტი კაკო მესხი მეთაურობდა ჯავშნიანი მატარებლის მსროლელთა დანაყოფს, რომელიც 1918 წლის დასაწყისში დაბრუნებულიყო ტიფლისში. ყოველგვარი ლოგიკის სანაწილმდეგოდ, მაშინ, როცა სხვა პოლკის ჯერი იყო. ეროვნული თავდაცვის მინისტრმა⁸³ კვლავაც ცაგურიას დივიზიას დაავალა ჯავშნიანი მატარებლის საჭირო რაოდენობის არტილერიისტებით უზრუნველყოფა. ესე აღმოჩნდა ნიკუშა ოთხ ზემდეგთან და თავისი ბატალიონის ათიოდე ჯარისკაცთან ერთად გამწესებული და მატარებელი 6 იანვარს (ძველი სტილით) გაემგზავრა შამქორის მიმართულებით, პრინციპში ერთი კვირით. 12 იანვრიდანვე ხმები გავარდა, რომ რუსულ ეშელონებსა

და ჩვენს ჯავშნოსან მატარებელს შორის გაიმართა ბრძოლა, მაგრამ ვინაიდან იმ პერიოდში სატელეფონო კავშირი არ არსებობდა და სატელეგრაფო ხაზიც განადგურებული იყო, არავითარი დაზუსტება ან დეტალი ჩვენამდე არ მოსულა და მოვლენების შესახებ სრულ გაურკვევლობაში ვიყავით. 14 იანვარს, დედაჩემის მფარველი წმინდანის, წმინდა ნინოს ხსენების დღეს, როგორც ყოველ წელს უამრავი სტუმარი გვეწვია. მოდიოდნენ და დედას ულოცავდნენ, თუმცა ტრადიციული ლხინებისგან განსხვავებით, იგრძნობოდა, რომ გული ისე ვერ ხარობდა და არავის ეზიზღებოდა, ყველა შეწუხებული ჩანდა. 14 იანვრის ღამეს, 15 რომ თენდებოდა, ღამის 2 საათზე ჩვენ კარზე დარეკეს, ბიცოლაჩემმა, ელენე ჟურულმა,⁸⁴ რომელიც ჩვენთან დარჩა იმ ღამეს, გააღო კარი და დავინახეთ ჩემი ძმის ერთერთი მოადგილე (დანაყოფის ხელმძღვანელი), გვარად ჟღენტი, რომელმაც ფეხი შემოდგა შუშაბანდში და იქიდან ქვითინით გვაცნობა: „მეთაური მოგვიკლესო“. ნიკუშას და კიდეც რამდენიმე მოკლულის ცხედრები მოახერხეს და ტიფლისამდე ჯავშნოსანი მატარებლით ჩამოასვენეს, რომლის ერთი ვაგონი ნაღმებისგან იყო დაგლეჯილი. ჩემი ძმის ცხედარი არბოში, ჩვენს ეკლესიაში, მამაჩემისა და დედის მხრიდან პაპა-ბებოს გვერდით დაკრძალეს... დაკრძალვის დღემდე ჩემი ძმის ცხედარი რამდენიმე დღის განმავლობაში ესვენა ტიფლისის ქვაშვეთის ტაძარში, საპატიო ყარაულში მისივე თანამებრძოლები იდგნენ. გრანდიოზული ცერემონია იყო, მით უფრო, რომ ეს იყო დამოუკიდებელი საქართველოს პირველი საბრძოლო გამარჯვება⁸⁵ (რაც სამწუხაროდ ყველას დაავიწყდა, ჩვენი ოჯახისა და რამდენიმე გამონაკლისის გარდა). მხოლოდ მოგვიანებით გახდა ჩვენთვის ცნობილი ჩემი ძმის გარდაცვალების გარემოებები. ნიკუშას უმცროსი ლეინტენანტის წოდება ჰქონდა და მხოლოდ მსროლელთა შემადგენლობას მეთაურობდა, თავად ჯავშნოსანის მეთაურობა ერთ კაპიტანს ჰქონდა მინდობილი, რომლის გვარი ზუსტად აღარ მახსოვს (მგონი ანდლულაძე უნდა ყოფილიყო). დანიშნულების ადგილზე მისი ჩასვლიდან რამდენიმე დღეში, მაშინ, როცა რუსული მატარებელი ინციდენტების გარეშე გადიოდა, ამ კაპიტანს ესტუმრა თურმე სხვა კაპიტანი, ვინმე აფხაზავა,⁸⁵ რომელსაც კიდეც რამდენიმე მეგობარი ახლდა. აფხაზავას უსაყვედურია თურმე კაპიტანისთვის, რატომ უშვებ ასე რუს ჯარისკაცებს, იარაღს რატომ არ ართმევო, როცა საქართველოს ასე სჭირდება იარაღიო. აქვე უნდა ითქვას, რომ ეს აფხაზავა ერთი თავზე ხელაღებული ვინმე ყოფილა, ძალიან მამაცი, მაგრამ თავგადასავლების მოყვარული და თანაც არავის ემორჩილებოდა თურმე. კაპიტანს უარი უთქვამს აფხაზავას ბრძანებას დამორჩილებოდა და რუსებისთვის იარაღი აეყარა. ეშინოდა, რომ ეს უკანასკნელნი წინააღმდეგობას გაუწევდნენ და უმსხვერპლოდ არ ჩაივლიდა ეს ამბავი, მით უფრო, რომ ტიფლისიდან არანაირი მსგავსი მითითება არ მიუღია. რაკი აფხაზავა თავისას არ იშლიდა და იჩემებდა ტიფლისიდან ვარ ამ მიზნით გამოგზავნილი, რომ ჯავშნოსანი მატარებლის მეთაურობა გადმოვიბაროო, ეს კაპიტანი წასულა ტიფლისში ბრძანების გასაცნობად, მეთაურობა კი დროებით აფხაზავას გადაუბარებია. როგორც კი კაპიტანი წასულა, აფხაზავა წინ გადაუდგა რუსულ ეშელონებს და იარაღის დაყრა მოსთხოვა, რის გარეშეც გზის გაგრძელების ნებას არ მისცემდა. დიდი ხნის მოლაპარაკების შემდეგ, საბოლოოდ რუსები დათანხმდნენ დაეტოვათ 5 000 თოფი, ორმოცდაათამდე ავტომატი თავისი სამხედროუბიანად. ყველა ეს იარაღი აფხაზავას ჩააბარეს, რომ ჯავშნოსანი მატარებლის ერთ-ერთ ვაგონში დაეღებინათ. ყველაფერი რიგზე იყო, ჯავშნოსანი მატარებელი ცოტა ხანში უნდა დაძრულიყო და რუსულ ეშელონებსაც უნდა გაეგრძელებინათ გზა შინისკენ. ამ დროს ჩემს ძმასთან სტუმრად ჩამოსულა მისი იუნკერთა სკოლისდროინდელი მეგობარი ხან ნახჩევანსკი⁸⁶ (ამ ქალაქის გუბერნატორის შვილი), რომელსაც გაეგო, რომ ნიკუშა შამქორში იდგა და მაშინვე გამოქცეულა მის სანახავად. ნიკუშა ჯავშნოსან მატარებელში, ერთ-ერთ ქვემეხზე მჯდარა და ვაგონის ღია კარებს მიღმა ესაუბრებოდა მეგობარს. ამ დროს ერთ-ერთ ზემდეგს უთქვამს, უფროსო, რუსები მგონი ქვემეხებს ჩვენ გვიმიზნებენო, ამას კი უთქვამს, ალბათ მოგეჩვენა, რადგან უკვე ყველაფერი შეთანხმებულია და რიგზეაო. სანყალმა, რა იცოდა, რომ თურმე ამასობაში აფხაზავამ მიიღო რა იარაღის ნაწილი, ძმაკაცებთან ერთად დაუღევია, დამთვრალა, ისევ მისჭრია რუსებს და სრულად განიარაღება მოუთხოვია. რუსებს უარი რომ უთქვამთ, განრისხებულა აფხაზავა და მათ წარმომადგენლისთვის სილა გაუწნია, რევოლვერი ამოუღია და ყველას დაცხრილვით დამუქრებია,

ჯავშნოსანი მატარებლიდან გესვრით და ამოგწყვეტთ ყველას, თუ ერთ საათში ყველა იარაღს არ ჩაგვაბარებთო. მერე კი აფხაზავა ისე დაბრუნებულა მატარებელში, რომ არც ნიკუშასთვის და არც სხვებისთვის ამის შესახებ არაფერი უთქვამს. თავისი ჭკუით ეგონა, რომ რუსებს შეეშინდებოდათ და ოღონდაც სახლში გაგვიშვანო ყველა იარაღს დაყრიდა. სამწუხაროდ, მოხდა სრულიად საპირისპირო და აფხაზავაზე გაცეცხლებულმა რუსმა სამხედროებმა გადაწყვიტეს წინააღმდეგობა გაეწიათ. მით უფრო, რომ ისინი ბევრად მეტნიც იყვნენ, დაუმიზნეს და დაბომბეს ის ღია ვაგონი, რომელშიც იყო ნიკუშა, თავის ორ ზემდეგთან ერთად და თავად აფხაზავა. ერთი ნაღმი დამიზნებით აფხაზავას მოხვდა მუცელში და სულ დაგლიჯა, ნიკუშასთან და მის ორ თანამებრძოლთან ერთად, ასევე დაღუპულა ნიკუშას მეგობარი ხან ნახჩევანსკი. იქვე, გადაღმა იდგა თათართა ცხენოსანთა პოლკი, რომელიც მოვარდა და ჩაერთო ბრძოლაში თურმე, რომ ნახჩევანსკის სიკვდილის გამო შური ეძიათ და დახმარებოდნენ ჯავშნოსან მატარებელს, საიდანაც ასევე გაუხსნეს ცეცხლი ბოლშევიკ რუსებს. ამბობენ რამდენიმე ასეული რუსი დაღუპულა ამ ბრძოლაში და ჩემი ძმის თანამებრძოლებს მოუხერხებიათ ნიკუშას, მისი ზემდეგების ცხედრები და აფხაზავას დაფლეთილი სხეულის ნაწილები გამოეტანათ და ტიფლისში წამოედოთ. ნიკუშას ჭურვის ერთი ანასხლეტი საფეთქელში მოხვედრილიყო, მეორე კი კისრის არეში და სავარაუდოდ ტანჯვის გარეშე ადგილზევე გარდაიცვალა. მისი გვამი შიშველი ჩამოიტანეს. ღმერთმა იცის ვინ გახადა სამოსი. აი, ასე დაიღუპა ჩემი ძმა 1918 წლის 10 იანვარს (ძველი სტილით), უაზროდ, ერთი ავანტიურისტის შეცდომის გამო. არადა, მანამდე გერმანიის ფრონტზე რამდენიმე ბევრად უფრო მძიმე ბრძოლაში მიიღო მონაწილეობა და ღმერთმა დაინდო და გადაარჩინა. მთელი ცხოვრება მას შევნატროდი. ჩემი უფროსი ძმა ჩემი კუმირი იყო, მით უფრო, რომ 8 წლის ვიყავი ჩემი ძმა რომ დაიღუპა და მთელი ცხოვრება მაკლდა და მენატრებოდა. მამაჩემი ილია 1912 წლის ივლისში 57 წლის ასაკში გარდაიცვალა ჩვენს მამულში, არბოში. საარტილერიო დივიზიის გენერალი იყო და სიკვდილამდე ორი წლით ადრე პენსიაზე გავიდა, რადგან გენერალ სამსონოვის⁸⁷ გამუდმებულმა ინტრიგებმა ძალიან გაანერვიულა, რამაც მისი პარალიზება გამოიწვია. ეს სამსონოვი ინტრიგებს ხლართავდა მამაჩემის საწინააღმდეგოდ, რუსეთის ომის სამინისტროს მიერ ტრანსკავკასიის არტილერიის გენერალურ ინსპექტორად დანიშვნასთან დაკავშირებით. ეს პოსტი ძალიან მნიშვნელოვანი იყო და ბევრს უნდოდა ხელში ჩაგდება, მაგრამ არათავსებადი, ზოგი რუსისთვის კი უტოპურიც კი იყო ამ პოსტის ქართველისთვის ჩაბარება. მის პენსიამდე აშხაბადში ვცხოვრობდით, რომელიც ტრანსკასპიისპირა რეგიონის უმნიშვნელოვანესი ქალაქია. იქ მამაჩემი გენერლად, იმ რეგიონის არტილერიის ინსპექტორად მსახურობდა. მამაჩემი წარმოშობით აზნაური იყო ქართული არისტოკრატიული ოჯახიდან. მისი წინაპრები რაჭაში დაფუძნებულან და მამულები ჰქონდათ ონიდან 2 კმ-ში მდებარე სოფელ ღარში, კავკასიონის ქედის, მამისონის უღელტეხილის სიახლოვეს. მაქარაშვილების ოჯახი თავადები იყვნენ, თავად თავდგირიძის შთამომავლები, რომლის ერთ შვილს XVII საუკუნეში მეზობელი თავადის ქალი მოუტაცია, მისი გვარი აღარ მახსოვს,⁸⁸ და ცოლის ძმების მხრიდან შურისძიებას რომ გაჰქცეოდა თურქეთში გადასულა. თავადაც და მისი ცოლიც თურქეთში გარდაცვლილან, ხოლო მათ 20 წლის ერთადერთ ვაჟს გადაუწყვეტია საქართველოში დაბრუნება. მისი მშობლები გარდაცვლილებად არ მიაჩნდათ და ჯერ კიდევ იყო შურისძიების საფრთხე მისი ბიძების მხრიდან, ახალგაზრდა კაცი რაჭაში, მშობლების ნათესავი ოჯახებისგან შორს, დაბინავდა რაჭაში. ახსოვდა, რომ მამამისს ყმანვილობისას ზედმეტსახელად ქარს ეძახდნენ, რადგან ძალიან სწრაფი და დაუდეგარი იყო. ადგა და ფსევდონიმად აიღო მაქარაშვილი, რაც შემოკლებული ფორმით ნიშნავდა „მაგ ქარის შვილი“. ამ გვარით მიიღო შემდეგ აზნაურის ტიტული. სხვათა შორის, მამაჩემს შესთავაზეს მამის უწინდელი გვარი თავდგირიძე დაებრუნებინა, რაზეც სულ უარს ამბობდა. ჩემთვის ესლა შეუძლებელია გავიხსენო ჩვენი გენეალოგიური ხე თავიდანვე და მხოლოდ ჩემი მშობლების მშობლებზე თუ ვისაუბრებ. მამის მხრიდან ჩემს პაპას ერქვა საყვარელა. ის დაბადებული იყო 1791 წელს ანუ XVIII საუკუნეში და გარდაიცვალა 1903 წელს, ანუ მე-20 საუკუნეში 112 წლის ასაკში. 1812 წელს მონაწილეობა მიუღია ნაპოლეონთან ბრძოლაში და მამაცობისთვის ჯილდოდ, მედალიც კი მიუღია. ბებიჩემი ჯაფარიძის ქალი⁸⁹ იყო. მათ 3 ვაჟი და 2 ქალი ეყოლათ. მამაჩემი ნაბოლარა იყო. იგი რუსეთში, კიევში

გააგზავნეს იუნკერთა კორპუსში. როგორც კი კადეტთა კორპუსის სკოლა დაასრულა არტილერიის ოფიცერთა სკოლაში შევიდა. მამაჩემმა მონაწილეობა მიიღო თურქეთთან ომში 1877 წელს და მისი საბრძოლო მამაცობა რამდენიმე ჯილდოთი აღინიშნა. წოდებაც მიიღო და სხვადასხვა ჯვრითა და მედლებითაც დაიმშვენა მკერდი. რამდენჯერმე წარადგინეს წმინდა გიორგის ჯვრის ორდენზე, რაც ოფიცრისთვის ყველაზე საპატიო ჯილდო იყო, მაგრამ მისი მიღება ძალიან რთული აღმოჩნდა 1914 წლამდე,⁹⁰ რადგან ყოველ ჯერზე სხვა მედლით, ან ორდენით აჯილდოვებდნენ. ერთხელ წმინდა გიორგის ოქროს ხმლითაც⁹¹ დააჯილდოვეს, რაც ასევე ძალიან იშვიათ და მაღალ ჯილდოს წარმოადგენდა, მაგრამ ეს ყველაფერი იმიტომ, რომ ქართველი იყო. ბოლოს კი, როგორც იქნა, განსაკუთრებული საბრძოლო ხელოვნების გამოვლენისთვის (როცა მამაჩემმა 4 ქვემეხით დაამუნჯა მტრის (თურქთა) პოზიციებზე ორმოცამდე ქვემეხი, შემდეგ კი ხელთ იგდო ქვემეხებიცა და მთელი საბრძოლო მასალა, მათი მომსახურე ჯარისკაცებით), რუსულმა უმაღლესმა მეთაურობამ, ბოლოს და ბოლოს გახადა ღირსი ამ წმინდა გიორგის ორდენით დაჯილდოებისა. სხვათაშორის, ეს ბრძოლა და მისი მეთაურობა რამდენიმე წიგნშია მოხსენიებული და, მათ შორის, ერთ რუსულ წიგნში „საქართველოს მატიაზე“ (ავტორი განმარტავს, როგორც ქართული საბრძოლო ხელოვნების ნიმუშს), რომელშიც აღწერილია ქართველთა საბრძოლო მამაცობა და ოსტატობა რუსული ანექსიის შემდეგ. მამა საკმაოდ გვიან დაქორწინდა, 36 წლის ასაკში, თუმცა ჯერ კიდევ 31 წლისას უთხოვია დედაჩემის ხელი. დედას ქალიშვილობის გვარი იყო ნინა ჟურული. ის 20 წლისა ყოფილა, მშობლებთან თავს ბედნიერად გრძნობდა და სულაც არ ჰქონია გათხოვების სურვილი. ძალიან მხიარული ბუნების ყოფილა, უამრავი მეგობარი ჰყოლია და მხოლოდ გართობაზე ფიქრობდა. მხოლოდ 5 წლის ლოდინის შემდეგ შეურთავს ცოლად მამაჩემს და ისიც იმ პირობით, რომელიც პაპაჩემისთვის (საკუთარი მამისთვის) წაუყენებია, რომ მხოლოდ არბოს ეკლესიაში დაინერდა ჯვარს, რომელიც იმ დროს ჯერ კიდევ არ იყო დასრულებული. მას უთხოვია დაასრულეთ დროზე ეკლესია, რადგან მე სხვაგან ჯვარს არ დავინერო. ჰოდა, გაუორმაგებიათ თურმე მუშახელი და ხელოსნები, რომ დროზე დასრულებულიყო ეკლესიის მშენებლობა. მათი ქორწილი და ჯვრისწერა იყო პირველი ამ ეკლესიაში. დედაჩემი ძალიან ძირძველი ოჯახიდან იყო. მათი წინაპრები თურმე ჯერ კიდევ თამარ მეფის დროს ჩამოსახლებულან რუსეთიდან საქართველოში.⁹² წინაპარს რქმევია იური, საიდანაც წარმოდგება გვარი იურული ანუ ჟურული. (ი და ჟ ევროპულ ენებში იდენტურია). მე-14 საუკუნეში ქართლის მეფეს ჟურულებისთვის აზნაურობა უბოძებია და არსებობს კიდევ როგორც საქართველოს ისტორიაში, ასევე ჩვენს საოჯახო მეხსიერებაში შემორჩენილი, კერძოდ ჩემი ბიძის⁹³ მამის დურმიშხანის ოჯახში იმ ფრესკის რეპროდუქცია, რომელზეც ჩანს ჩვენი წინაპარი მუხლებზე დგას და მეფისგან იღებს აზნაურის წოდებას. მათ შესახებაც, რაც მახსოვს ვერაფერს დაზუსტებით ვერ ვიტყვი, გარდა მამაჩემის მხრიდან პაპა-ბებოსი. პაპაჩემი დურმიშხანი გარდაიცვალა 1904⁹⁴ წელს 70 წლის ასაკში. ის იყო განსაკუთრებული ძალის მქონე კაცი. ნეკა თითქმის, ან კბილით სწევდა ჩვენი არბოს ეკლესიის დიდ ჯაჭვს, რომელიც 70 კგს იწონიდა. ძალიან ახალგაზრდა იყო, 18 წლისა, როცა მონაწილეობდა სპეციალურ დანაყოფში, რომელსაც იმ პერიოდში რეგიონში ფართოდ გავრცელებულ ბანდიტურ ჯგუფებთან ბრძოლა ევალებოდა და მალევე მისი მეთაურიც გახდა. ამ ბანდიტებთან უფრო შედეგიანი ბრძოლის მიზნით ადგა და ზოგიერთ მათგანი, რომელიც უკვე დაკავებული ყავდათ, ციხიდან გამოუშვა, შემდეგ ისინი ამ ჯგუფში გააერთიანა და დაპირდა, რომ წესიერი სამსახურის სანაცვლოდ შეიწყალებდნენ და გაათავისუფლებდნენ. ძალიან მალე, გონიერი მოქმედებით მთლიანად აღმოფხვრა ბანდიტობა და გაანეიტრალა ბანდები. შემდეგ მონაწილეობა მიიღო თურქეთთან ომში 1860 წელს,⁹⁵ სადაც თავისი განსაკუთრებული ძალის წყალობით, ხელჩართულ ბრძოლაში დაამარცხა თურქი პოლკოვნიკი. სამწუხაროდ მისი ხმალი სხვა იარაღებთან ერთად გაქრა საქართველოში ბოლშევიკების მოსვლისთანავე. პაპაჩემმა ცოლად შეირთო მამამისის მეზობლის ქალიშვილი, რომლის მამულები 10 კილომეტრის დაშორებით ნიქოზში მდებარეობდა, პატარა ქალაქ ცხინვალიდან 3 კილომეტრში. ბებიაჩემი, ქეთევან ნამორაძე იშვიათი სილამაზის ქალი იყო. მისი პორტრეტი სხვათაშორის დღესაც ინახება თბილისის ერთერთ მუზეუმში.⁹⁶ ბებიაჩემი ერუდიტი იყო და ხელოვნება და განსაკუთრებით თეატრი აინტერესებდა. ახალგაზრდა ხელოვანთა დიდმა ქომავმა,

სხვათაშორის მან შეუწყო ხელი ახალგაზრდა მსახიობი ქალის ლიზა ჩერქეზიშვილის სცენაზე გამოჩენას. დედის მხრიდან ჩემს ბებო-პაპას 4 შვილი ყავდათ. ორი მათგანი, უფროსი ბიჭები ბავშვობაშივე დაეღუპათ. დარჩათ დედაჩემი და მისი ერთი წლით უმცროსი ძმა – გიორგი. ბებიაჩემი გარდაიცვალა 1913 წლის ივლისში, 71 წლის ასაკში, არბოში და დაკრძალულია ეკლესიაში. თავისი ქმრის გვერდით. დედაჩემიც არბოში გარდაიცვალა 1948 წელს, მაგრამ ბოლშევიკებმა ნება არ დართეს, რომ ეკლესიაში დაესაფლავებინათ. ჩემი დის ირას წერილიდან როგორც გავიგეთ, ის სასაფლაოზე დაკრძალეს. ჩვენი ოჯახიდან დარჩა მხოლოდ ჩემი და ირა, რომელიც 1924 წელს ტოლია (ანატოლი – გ.ს.) კიზირიაზე გათხოვდა, იგი ნიკუშას სამხედრო მეგობრის ძმა იყო. სამწუხაროდ, ირას შვილი არ ეყოლა. მის გარდა კიდევ მყავს ბიძაშვილი დურმიშხანი და საქართველოში შეიძლება მყვანან მამაჩემის მხრიდან ჩემი ბიძის კონსტანტინეს შვილიშვილები. აი, შვილებო, ეს არის თქვენი წინაპრების მოკლე ისტორია. ღმერთმა ინებოს, რომ თქვენი წყალობით ჩვენი ოჯახის ხაზი არ შეწყდეს და ჩვენს კერაზე ცეცხლი არ ჩაქრეს.

შენიშვნები

- ¹ ილია მაქარაშვილი ცნობილი სამხედრო მოღვაწე იყო, მან განათლება კიევის ვლადიმირის გიმნაზიაში მიიღო, შემდეგ კი პავლოვსკის სამხედრო სასწავლებელში. მონაწილეობდა რუსეთ-ოსმალეთის 1877-1878 წლების ომში. მისი სამხედრო კარიერა 1915 წელს გენერალ-ლეიტანტის ჩინით დაგვირგვინდა (სოსიაშვილი 2022: 126-128).
- ² გ. მაქარაშვილის წერილში მოხსენიებული ჯაში ვერ დავადგინეთ, რაც შეეხება წერილში მოხსენიებულ ყაუხჩიშვილს, ეს იყო მიხეილ გიორგის ძე ყაუხჩიშვილი (1889-1948 წ.წ.) – აკადემიკოს სიმონ ყაუხჩიშვილის ძმა, სოციალისტ-ფედერალისტი, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ეროვნული საბჭოს წევრი, რომელიც საბჭოთა ოკუპაციის შემდეგ წავიდა ემიგრაციაში და ცხოვრობდა გერმანიაში. მან კარლსრუეს პოლიტექნიკურ უნივერსიტეტში მოიპოვა ელექტრო-ინჟინერიის დოქტორის ხარისხი. მუშაობდა „სიმენსის“ ქარხანაში (ენციკლოპედია-ლექსიკონი 2018: 469-470).
- ³ არჩილ გედევანს და მის დას ელენას სხვა წერილშიც იხსენიებს მიხეილ მაქარაშვილი, სავარაუდოდ ის იყო ემიგრაციაში მყოფი არჩილ გედევანიშვილი (1898-1971), რომელმაც მოგვიანებით ავტობიოგრაფიული რომანი გამოსცა (გედევანიშვილი 1996). არჩილ გედევანიშვილი დაკრძალულია ლევილის ქართულ სასაფლაოზე (პაპავა 1990: 96). ვიდრე არჩილ გედევანიშვილი ევროპაში ჩავიდოდა, მიხეილ მაქარაშვილი ოჯახის წევრებისადმი გამოგზავნილ წერილებში მას ხშირად კითხულობდა და ურჩევდა, რომ ევროპაში განათლების მიღებისათვის გერმანული ენა შეესწავლა (ფონდი 1ა).
- ⁴ ქართველების ორგანიზაცია ევროპაში.
- ⁵ სავარაუდოდ, იგულისხმება ნიკოლოზ ჯაყელი (1887-1970 წ.წ.), ქართველი პოლიტიკოსი, საზოგადო მოღვაწე, იტალიის ქალაქ მილანში ერთა ლიგის საერთაშორისო ასოციაციების მეოთხე კონგრესზე საქართველოს წარმომადგენელი, 1921 წლიდან პოლიტიკური ემიგრანტი. (სარალიძე თ.გ.)
- ⁶ გაურკვეველია ვის გულისხმობს.
- ⁷ ვერ დავადგინეთ.
- ⁸ დამატებითი ინფორმაცია ვერ მოვიპოვეთ.
- ⁹ უნდა იგულისხმებოდეს მწერლისა და საზოგადო მოღვაწის ანდრია დეკანოზიშვილის (1876-1955 წ.წ.) ოჯახი. ანდრია დეკანოზიშვილი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის პერიოდში იყო რესპუბლიკის წარმომადგენელი არგენტინაში. 1920 წელს იყო საზოგადოება „ჩემოს“ წარმომადგენელი ჰააგაში. 1921 წლიდან იმყოფებოდა ემიგრაციაში (ენციკლოპედია-ლექსიკონი 2018: 127).
- ¹⁰ ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ბაქოს განყოფილების ნამდვილი წევრი (1909) (წევრები თ.გ.). ეს ქალბატონი შესაძლოა იყოს ცნობილი ექიმის – ივანე ელიაშვილის მეუღლე.
- ¹¹ ვერ დავადგინეთ.
- ¹² იგულისხმება გიორგი ჟურულის მეუღლე – ელენე მუსხელიშვილი.
- ¹³ იგულისხმება გიორგი ჟურული.

- ¹⁴ სავარაუდოდ, გულისხმობს არჩილ გედევანიშვილს (1898-1971 წ.წ.), რომელიც მოგვიანებით ევროპაში მოღვაწეობდა. დაკრძალულია ლევილში (პაპავა 1990: 96).
- ¹⁵ აღნიშნულ პიროვნებას იხსენიებდა დურმიშხან გიორგის ძე ჟურულიც (ფონდი 1ბ).
- ¹⁶ ვერ დავადგინეთ.
- ¹⁷ ვერ დავადგინეთ.
- ¹⁸ იგულისხმება ირინა მაქარაშვილის მეგობარი – მაღალო მესხიშვილი-ანდრონიკაშვილი.
- ¹⁹ შესაძლოა, იგულისხმებოდეს ექიმი თამარ ანტონის ასული გოცირიძე (1914-1967 წ.წ.) (საქართველოს ექიმები თ.გ.).
- ²⁰ შესაძლოა, იგულისხმებოდეს ანდრია დეკანოზიშვილის მეუღლის ელია ელიაშვილის ოჯახის წევრი.
- ²¹ ვერ დავადგინეთ.
- ²² ვერ დავადგინეთ.
- ²³ რაკი მიხეილ მაქარაშვილს მჭიდრო ურთიერთობა ჰქონდა დეკანოზიშვილების ოჯახთან, შესაძლოა, მინაწერი ეკუთვნოდეს ანდრია დეკანოზიშვილის მეუღლეს.
- ²⁴ არ იკითხება.
- ²⁵ არ იკითხება.
- ²⁶ ვერ დავადგინეთ.
- ²⁷ შესაძლოა, გულისხმობდეს არჩილ გედევანიშვილს.
- ²⁸ გაურკვეველია ვის გულისხმობს.
- ²⁹ გულისხმობს გიორგი ჟურულის ოჯახის წევრებს.
- ³⁰ არ იკითხება.
- ³¹ იგულისხმება ირინა მაქარაშვილის მეუღლე ანატოლი კიზირია.
- ³² მიხეილ მაქარაშვილს ძალზე ახლო ურთიერთობა ჰქონდა საფრანგეთში მოღვაწე ქართველ იურისტთან მიხეილ მუსხელიშვილთან (მიშელ მუსხელი), რომელიც შემდგომში სტრასბურგის უნივერსიტეტის პროფესორი გახდა. სწორედ მას ეკუთვნოდა ევროგაერთიანების შექმნის იდეა. (პორტალი 2020); (სიმფსონი 2001: 609); (ჰილტონი 1979: 52-79); (ქართველები უცხოეთში თ.გ. ა); (შარაძე 1991: 477-482); (ჯაფარიძე 2019).
- ³³ სავარაუდოდ იგულისხმება მიხეილ მუსხელიშვილის ძმა გიორგი მუსხელიშვილი.
- ³⁴ ვერ იკითხება.
- ³⁵ ვერ იკითხება.
- ³⁶ სავარაუდოდ, იგულისხმება მართა მაჩაბელი, შემდეგომში აკად. ს. ჯანაშიას მეუღლე, ირინა მაქარაშვილის ახლო მეგობარი.
- ³⁷ ვერ დავადგინეთ.
- ³⁸ სავარაუდოდ, იგულისხმება თამარ სარდიონის ასული ამირეჯიბი, რომელიც 1918 წელს საღოლაშენის სკოლაში მასწავლებლად მოღვაწეობდა (ქშნკვს პროსოპოგრაფია თ.გ.).
- ³⁹ იგულისხმება ცნობილი სამხედრო მოღვაწე, საფრანგეთის ეროვნული გმირის დიმიტრი ამილახვრის ძმა – კონსტანტინე ამილახვარი (1901-1943 წ.წ.). როგორც ჩანს, მას მეორე სახელითაც იცნობდნენ (ქართველები უცხოეთში თ.გ. ბ).
- ⁴⁰ იგულისხმება დიმიტრი ამილახვარი (1906-1942 წ.წ.), საფრანგეთის ეროვნული გმირი, რომელიც პარიზში ირინა დადიანზე დაქორწინდა (ქართველები უცხოეთში თ.გ. გ).
- ⁴¹ იგულისხმება ემიგრაციაში მოღვაწე ქართველი პოლიტიკოსის და საზოგადო მოღვაწის იოსებ დადიანის ქალიშვილი ირინა (ბება) დადიანი (1904-1944 წ.წ.).
- ⁴² იგულისხმება ირინას მეგობარი მარიამ (მაღალო) მესხიშვილი-ანდრონიკაშვილი.
- ⁴³ იგულისხმება მიხეილ მუსხელიშვილის ოჯახი.
- ⁴⁴ იგულისხმება მიხეილ მუსხელიშვილის უფროსი ძმა – გიორგი მუსხელიშვილი (1901-1936 წ.წ.) რომელსაც ცოლად ჰყავდა თამარ საბახტარაშვილი (შარაძე 1991: 477).

- 45 ვერ დავადგინეთ.
- 46 ამ ადგილზე გაურკვევლად წერია, სავარაუდოდ, უნდა ეწეროს „პრაქტიკული გამოცდილების“.
- 47 მიხეილ მაქარაშვილის შვილები.
- 48 იგულისხმება გიორგი ჟურულის მეუღლე – ელენე მუსხელიშვილი.
- 49 იგულისხმება გიორგი ჟურული.
- 50 იგულისხმება გიორგი ჟურულის ვაჟი.
- 51 იგულისხმება გიორგი ჟურულის ვაჟი.
- 52 იგულისხმება საფრანგეთში მოღვაწე ქართველი მეცნიერი და პოლიტიკოსი მიხეილ მუსხელიშვილი (1903-1964 წ.წ.).
- 53 ვერ დავადგინეთ.
- 54 იგულისხმება საფრანგეთში მყოფი ქართველი ემიგრანტი მიხეილ გოცირიძე (1897-1983 წ.წ.), რომელიც ლევილშია დაკრძალული (ციფრული ფოტომატიანე 2016).
- 55 იგულისხმება მიხეილ მაქარაშვილის მეუღლე ელიზაბეტ გლასი.
- 56 იგულისხმება გიორგი ჟურულის ვაჟი – კოტე ჟურული.
- 57 არ იკითხება – დაზიანებულია.
- 58 ტექსტში შემოკლებით წერია გვარი, უნდა იყოს ფალავანდიშვილი, თუმცა აღნიშნულ პიროვნებაზე დამატებითი ინფორმაცია ვერ მოვიძიეთ.
- 59 შესაძლოა, იგულისხმებოდეს ექიმი და პუბლიცისტი გიორგი მაღალაშვილი (1904-1969 წ.წ.) რომელიც გერმანიაში მოღვაწეობდა. მას მჭიდრო კავშირი ჰქონდა ემიგრაციაში მყოფ ქართველ პოლიტიკოსებთან და საზოგადო მოღვაწეებთან (ქართველები უცხოეთში თ.გ. დ).
- 60 მიხეილ მაქარაშვილის ქალიშვილის ინესის მეუღლე.
- 61 ვერ დავადგინეთ.
- 62 გიორგი ჟურულის ვაჟი.
- 63 მიხეილ მაქარაშვილის ვაჟი.
- 64 იგულისხმება პარიზში Princesse Rimma Eristoff-ის სახელით ცნობილი ქართველი მოდელი რიმა ერისთავი (Sputnik საქართველო 2019)
- 65 ქეთევან ვაჩნაძე – მეორე მსოფლიო ომის პერიოდში საფრანგეთის სამხედრო სამსახურში მყოფი ქართველი ოფიცრის ალექსი ჩხენკელის (1905-1985 წ.წ.) მეუღლე.
- 66 სავარაუდოდ, იგულისხმება მიხეილ მაქარაშვილის მამიდის – თეოდოსიას (ნადოს) ერთ-ერთი შვილი.
- 67 სავარაუდოდ ეს იყო მიხეილ მაქარაშვილის ბიძის – კონსტანტინეს მეუღლის – მელანიას ძმისშვილი.
- 68 სავარაუდოდ, იგულისხმებიან ცნობილი ქართველი პოლიტიკოსის და საზოგადო მოღვაწის იოსებ დადიანის შვილები ეკა და რუსუდან დადიანები (ქართველები უცხოეთში თ.გ. ე).
- 69 ვერ დავადგინეთ.
- 70 შესაძლოა, იგულისხმებოდეს ელენე გომართელი (1883-1964 წ.წ.), რომელიც ლევილის სასაფლაოზე განისვენებს. იხ. (პაპავა 1990: 94).
- 71 წმინდა გიორგის დღესასწაული არბოში. იხ. თავი: სოფელი არბო და გერისთობის დღესასწაული.
- 72 ვერ დავადგინეთ.
- 73 ერთ-ერთ წერილში მიხეილ მაქარაშვილი იხსენიებს ბაბი დადიანს, რომელიც ნარიმ ამილახვრის ძმის მეუღლე გახდა, თუმცა დამატებითი ინფორმაცია ამ ოჯახის შესახებ ვერ მოვიპოვეთ.
- 74 იგულისხმება გოგი მაქარაშვილის ვაჟი.
- 75 გოგი მაქარაშვილის შვილები.
- 76 ინესის ქალიშვილი.
- 77 ინესის მეორე ქალიშვილი.

- ⁷⁸ გოგი მაქარაშვილის მეუღლე.
- ⁷⁹ იგულისხმება დღევანდელი სომხეთის ქალაქი სტეფანავანი.
- ⁸⁰ იგულისხმება გენერალ-ლეიტენანტი ილია მაქარაშვილი.
- ⁸¹ იგულისხმება 1918-1921 წლებში ქართული შეიარაღებული ძალების ოფიცერი, პოლკოვნიკი ირაკლი ცაგურია.
- ⁸² იგულისხმება ევგენი გეგეჭკორი (1881-1954 წწ.) – ამიერკავკასიის კომისარიატის თავმჯდომარე.
- ⁸³ იგულისხმება ამიერკავკასიის კომისარიატის სამხედრო და საზღვაო საქმეთა კომისარი დ. დონსკოი (ბიბლიოვიკი თ.გ.).
- ⁸⁴ გიორგი ჟურულის მეუღლე, ელენე მუსხელიშვილი-ჟურულისა (1879-1974 წ.წ.).
- ⁸⁵ აქ უზუსტობაა.
იგულისხმება ევგენი აფხაზავა, პირველი მსოფლიო ომის მონაწილე ქართველი ოფიცერი.
- ⁸⁶ სავარაუდოდ, იგულისხმება რუსეთის იმპერიის გენერალ-ადიუტანტის, ჰუსეინ-ხან ნახიჩევანსკის (1863-1919 წ.წ.) უფროსი ვაჟი ნიკოლოზ ნახიჩევანსკი. თუმცა, აქ უზუსტობაა. ჰუსეინ ხან ნახიჩევანსკის ვაჟი, რომელმაც 1911 წელს პაჟთა კორპუსი დაასრულა, 1912 წელს გარდაიცვალა (ივანოვი 2006: 195).
- ⁸⁷ იგულისხმება რუსეთის იმპერიის კავალერიის გენერალი ალექსანდრე სამსონოვი (1859-1914 წ.წ.) (სამსონოვი).
- ⁸⁸ საქართველოში მცხოვრებ მაქარაშვილთა ინფორმაციით, თავადი, რომელსაც ქალი მოსტაცეს გურიელი იყო.
- ⁸⁹ იგულისხმება ილია მაქარაშვილის დედა ბარბარე ჯაფარიძე.
- ⁹⁰ როგორც ჩანს, აქ უზუსტობაა. ილია მაქარაშვილმა წმ. გიორგის II-ე ხარისხის ორდენი 1878 წელს მიიღო.
- ⁹¹ აღსანიშნავია, რომ ეს ხმალი, ილია მაქარაშვილის ორდენებთან ერთად ევროპაში პალატოში გამოკერილი ჩაიტანა 1966 წელს ილია მაქარაშვილის ქალიშვილმა ირინა მაქარაშვილმა და თავის ძმას საფრანგეთში მცხოვრებ მიხეილ მაქარაშვილს პრალაში შეხვედრის დროს გადასცა. მას სურვილი ჰქონდა, რომ ილია მაქარაშვილის ჯილდოები მისი ვაჟის ოჯახში შენახულიყო. მიუხედავად იმისა, რომ მეგობრები, განსაკუთრებით მართა მაჩაბელი (ირინა მაქარაშვილი სიმონ ჯანაშიას და მართა მაჩაბლის ვაჟის – ლაშას ნათლია იყო), ირინას ურჩევდნენ ამ რისკზე არ წასულიყო, მან ხმალი და ორდენები მაინც ჩაიტანა ევროპაში. სიმონ ჯანაშიას ქალიშვილის რუსუდან ჯანაშიას ნაამბობი გადმოგვცა მისმა რძალმა თამარ გუჯაბიძემ, რისთვისაც გულწრფელ მადლობას მოვახსენებთ.
- ⁹² ჟურულების წარმომავლობის შესახებ აღნიშნული ვერსია სათავეს იოანე ბატონიშვილის თხზულებიდან იღებს და როგორც დასაწყისში მივუთითებდით, არგუმენტებს მოკლებულია.
- ⁹³ იგულისხმება გიორგი ჟურული.
- ⁹⁴ თარიღში უზუსტობაა, დურმიშხან ჟურული გარდაიცვალა 1901 წელს.
- ⁹⁵ აქ უნდა ეწეროს 1877-1878 წ.წ.
- ⁹⁶ ქეთევან ჟურულის პორტრეტი საქართველოს ხელოვნების სასახლეშია დაცული.

დამონშებანი

ბიბლიოვიკი თ.გ.: საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა, ბიბლიოვიკი. *ამიერკავკასიის კომისარიატი*. http://www.nplg.gov.ge/wikidict/index.php/ამიერკავკასიის_კომისარიატი (ნანახია 14.07.2022)

გედევანიშვილი 1996: ა. გედევანიშვილი. *თავგანწიხუნნი*. თბილისი.

ენციკლოპედია-ლექსიკონი 2018: საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა. *ენციკლოპედია-ლექსიკონი*. თბილისი.

ივანოვი 2006: Р. Н. Иванов. *Генерал-Адъютант его величества*. Москва. <http://anl.az/elru/i/irnaev.pdf> (ნანახია 14.07.2022)

ნაცვლიშვილი 1992: პ. ნაცვლიშვილი. *არბო, პარიზი, ლიმა...არბო! გაზ. სამშობლო*. მაისი.

პაპავა 1990: თ. პაპავა. *გაბნეული საფრეები*. თბილისი.

პორტალი 2020: პორტალი www.csogeorgia.org. *მიხეილ მუსხელიშვილი და ეხთიანი ევროპის იდეა*. ვებგვერდი: <https://csogeorgia.org/ge/post/mikheil-muskhelishvili-da-ertiani-evropis-idea> (ნანახია 14.07.2022)

- სამსონოვი:** Самсонов Александр Васильевич. grwar.ru/persons/person/18 (ნანახია 14.07.2022)
- სარალიძე თ.გ.:** ლ. სარალიძე. ჯაყელი ნიკოლოზ. ვებგვერდი: http://www.nplg.gov.ge/wikidict/index.php/ჯაყელი_ნიკოლოზ
- საქართველოს ექიმები თ.გ.:** საქართველოს ექიმები. თამაზ ანტონის ასუდი გოცინიძე. <http://www.nplg.gov.ge/medics/ka/00000136/> (ნანახია 14.07.2022)
- სიმფსონი 2001:** A. W. B. Simpson. *Human Rights and the End of Empire: Britain and the Genesis of the European Convention*. Oxford University Press.
- სოსიაშვილი 2022:** გ. სოსიაშვილი. *ახბო, პაჩიზი, დიმა*. თბილისი.
- სპუტნიკ-საქართველო 2019:** სპუტნიკ-საქართველო. *Princesse Rimma Eristoff — კოკო შანელის მოდელი გფიდისელი თავადის ქალი ხიმა ეხისთავი*. ვებგვერდი: <https://sputnik-georgia.com/20170203/Princesse-Rimma-Eristoff-koko-Sanelis-qarTveli-modeli-234732213.html> (ნანახია 14.07.2022)
- ფონდი 1ა:** საქართველოს ხელოვნების სასახლე-კულტურის ისტორიის მუზეუმი, ფონდი #1, საქმე 135, ბ. 42736.
- ფონდი 1ბ:** საქართველოს ხელოვნების სასახლე-კულტურის ისტორიის მუზეუმი, ფონდი #1, საქმე 135, ბ. 42732.
- ქართველები უცხოეთში თ.გ. ა:** ქართველები უცხოეთში. მიხეილ მუსხელიშვიდი. ვებგვერდი: <http://www.nplg.gov.ge/emigrants/ka/00000041/> (ნანახია 14.07.2022)
- ქართველები უცხოეთში თ.გ. ბ:** ქართველები უცხოეთში. კონსტანტინე ამიდახვაძე. ვებგვერდი: <https://nplg.gov.ge/emigrants/ka/000000571/> (ნანახია 14.07.2022)
- ქართველები უცხოეთში თ.გ. გ:** ქართველები უცხოეთში. დიმიტრი ამიდახვაძე. ვებგვერდი: <https://nplg.gov.ge/emigrants/en/00000008/> (ნანახია 14.07.2022)
- ქართველები უცხოეთში თ.გ. დ:** ქართველები უცხოეთში. გიორგი მაღადაშვიდი. ვებგვერდი: <http://www.nplg.gov.ge/emigrants/ka/00000239/> (ნანახია 14.07.2022)
- ქართველები უცხოეთში თ.გ. ე:** ქართველები უცხოეთში. ერისო დაციანი. ვებგვერდი: <https://nplg.gov.ge/emigrants/ka/00000007/> (ნანახია 14.07.2022)
- ქმწკგს პროსოპოგრაფია თ.გ.:** ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების (ქმწკგს) პროსოპოგრაფია. თამაზ სახლიონის ასუდი ამიხეჯიბი. ვებგვერდი: <https://society.iliauni.edu.ge/persons/18569-tamar-sardionis-asuli-amirejibi> (ნანახია 14.07.2022)
- შარაძე 1991:** გ. შარაძე. *უცხოეთის ცის ქვეშ*. ტ. I, თბილისი.
- ციფრული ფოტომატიანე 2016:** ციფრული ფოტომატიანე. ქართველები საზღვარგარეთ. მიხეილ გოცინიძის საფდავი დევიდის ქაჩთვედთა სასაფრაოზე. ვებგვერდი: <http://dspace.nplg.gov.ge/handle/1234/167271> (ნანახია 14.07.2022)
- წევრები თ.გ.:** ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების წევრები. ნინა სამსონის ასუდი ელიაშვიდი. ვებგვერდი: <http://www.nplg.gov.ge/ilia/ka/00015924/> (ნანახია 14.07.2022)
- ჯაფარიძე 2019:** ე. ჯაფარიძე. ევროინტეგრაციის სათავეებთან: მიხეილ მუსხელიშვიდი და ადექსანდრე ნიკუხაძე. თბილისი.
- ჰილტონი 1979:** R. Hilton. *Russian and Soviet Studies in France: Teaching, Research, Libraries, Archives, and Publications*. Russian Review. Vol. 38, No. 1 Jan., 1979, pp. 52-79.

LETTERS AND MEMOIRS OF MIKHAEL MAKARASHVILI

Giorgi Sosiashvili

Gori State Teaching University
giorgisosiashvili@gmail.com

There are introduced letters and memoirs of Mikhael Makarashvili. Mikhael was born in 1903. Mikhael, already a student at Tbilisi State University, went to study abroad in 1922 with other Georgian students. First, he studied in Germany (Heidelberg university) and later continued his studies at Grenoble University (France). He studied there from 1927 to 1928. Lived at various places in Fontainebleau, Grenoble and, finally, settled in

Paris. Mikhael Makarashvili was married there to Polish woman Elizabeth Glass. Couple had two children: Giorgi and Ines, both were born in Monteneblo. Giorgi served in the French Army. He received higher education there and worked at banking when was sent to South America. He met his future wife, Karmen in Lima, got married and settled there. In 1962 Mikhael and Elisabeth visited their son in Peru. Emigrant Mikhael Makarashvili often held meetings with Georgian public figures, visiting European countries to raise awareness of Georgian culture. In 1966, he attended Georgian ballet “Gorda” and met with eminent Georgian artist Vera Tsignadze.

Mikhael Makarashvili died in December, 1967, at the age of 64. He was buried at the Georgian cemetery of Leuville.